

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Šikana z pohledu učitele základní školy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:

Milan Pícek

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „šikana z pohledu učitele základní školy“ zpracoval samostatně a použil jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury. Elektronická a tištěná verze jsou totožné.

Brno 10. 4. 2011

Milan Pícek

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za odborné vedení a podnětné připomínky při zpracování mé bakalářské práce a za její velmi vstřícný přístup.

Milan Pícek

Obsah

Úvod

1. Pojem šikany v školském prostředí ZŠ	1
1.1 Charakteristika pojmu šikany na ZŠ	1
1.2 Specifika šikany ve školním prostředí	5
1.3 Zvláštnosti dětské šikany	6
1.4 Stádia šikany	9
2. Role učitelů při řešení šikany	13
2.1 Specifika programu Miš	14
2.2 Specifické požadavky na pedagogy v souvislosti se šikanou – legislativa	15
2.2.1 Specifické požadavky na pedagogy z pohledu teorie programu Miš	21
2.3 Role pedagoga v nalezení v řešení problémů šikany	23
2.3.1 Pedagog a jeho úloha v boji proti šikaně	25
3. Šikana z právního hlediska	29
3.1 Šikana z pohledu paragrafů	30
3.1.1 Právní odpovědnost školy, Specifika trestního oznámení šikany	32
3.2 Spolupráce školy a policie	33
3.2.1 Specifika spolupráce školy a policie v oblasti primární a sekundární prevence	34
3.2.2 Typy prevence na základní škole	37
4. Praktická část	40
4.1 Kasuistiky případů šikany na základní škole řešených Policií ČR	40

Závěr	45
Resumé	46
Anotace	47
Seznam použité literatury	48
Seznam příloh	50

Úvod

„V naší společnosti přibývá v poslední době násilí. Jeho četnost a ničivost je alarmující. Objektem násilí je čím dál častěji jedinec slušný, kvalitní, nositel toho, co dobrého civilizace přinesla“

Helmut H. Erb

Problematika šikany je v dnešní době velmi probírané téma a můžeme ji označit jako celospolečenský problém. Pokud bychom na ulici oslovili skupinu lidí a zeptali se, zda mají zkušenosti se šikanou, ať už přímo nebo nepřímo, jistě by až překvapivě velká část dotazovaných odpověděla pozitivně. Každý člověk se určitě ve svém životě někdy dostal do nepříjemné situace, kdy sám na sobě či u svých blízkých pocítil určitý druh bezpráví, ze kterého často neviděl žádné východisko. Šikana jako sociálně patologické chování nejčastěji postihuje mládež či děti a právě tito nemají žádné zkušenosti, jak se s takovými problémy vypořádat. Nevědí, jak se bránit, hájit svá práva a zda o svém problému říci někomu z dospělých. Komunikace v otázce šikany je dle mého názoru přitom jednou z nejhlavnějších a nejdůležitějších věcí v rámci jejího rozpoznání a předcházení. Pedagogové a také rodiče by měli být prvními, kdo problém šikany u dítěte objeví nebo komu se dítě svěří. Šikanované děti mají však často strach z nepochopení a nezájmu ze strany dospělých. Právě důsledky absence komunikace mezi dítětem a dospělým ohledně páchání bezpráví, zejména v dětském kolektivu, vedou bohužel k nežádoucí eskalaci šikany.

V posledních letech se opakovaně upozorňuje na narůstající agresivitu dětí ve školách. Je varující, že jednání dětí je stále brutálnější a věková hranice tohoto jednání se snižuje. Jak jsem se již zmínil, řešení tohoto problému by mělo spočívat především na rodičích dětí, pedagogických pracovnících či psychologích. Někdy však výchovné či terapeutické metody nepomáhají a potom nezbyvá, než na pomoc přivolat orgány činné v trestním řízení. Tyto orgány jsou se svými kompetencemi sice tzv. „krajní institucí“ při řešení závažných případů šikany, přesto si myslím, že včasná spolupráce školských zařízení například s místními útvary policie má své opodstatnění a měla by být pedagogickou veřejností nejen akceptována, ale i využívána, zvláště na podporu ochrany dětských práv.

Šikana je cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.

Většina šikany mezi dětmi se děje přímo ve škole nebo v jejím nejbližším okolí. Měli by to být tedy především učitelé a další pedagogičtí pracovníci, kdo bude dohlížet na to, aby k šikaně nedocházelo, případně na to, aby se rychle a účinně řešila.

Cílem mé práce je zmapovat obecnou i specifickou problematiku šikany na základní škole. Pro svoji práci jsem si záměrně vybral specifické prostředí základní školy, neboť právě období školní docházky sehrává v životě každého z nás zásadní roli, zejména v rozvoji a utváření budoucího sociálního uplatnění ve společnosti. Na základě analýzy šikany ve školním prostředí chci ve své práci poukázat na to, jak důležitou a nelehkou roli v této problematice zaujímá pedagog. Dalším úkolem, který si ve své práci stanovuji, je analýza základní metodologické koncepce, která má pedagogům usnadnit orientaci v problematice šikany. Svoji analýzu metodických postupů jsem ve své práci konfrontoval v rozhovorech s učiteli ze tří základních škol jednoho z pražských obvodů.

Ve druhé části mé práce se chci věnovat součinnosti školského zařízení a činnosti policie. Součinnost těchto institucí má dle mého názoru nezastupitelné místo v podchycení a řešení šikany v jejích projevech. Pokud se šikana podchytí a zmapuje v závažných případech (právě ty jsou předmětem řešení institucí školy a policie), existuje, dle mého názoru, reálná možnost zaměření konkrétních postupů v boji proti závažným projevům tohoto problému.

V poslední části mé práce chci na základě analýzy konkrétních kasuistik poukázat na efektivní spolupráci pedagogů s orgány činnými v trestním řízení, konkrétně na spolupráci školy a místního oddělení policie.

Pracuji u Policie ČR v Praze, kde součástí mé práce je i kontakt s problémovou mládeží, při této práci se problematika řešení nejzávažnějších projevů šikany objevuje. Z vlastních zkušeností vím, že při spolupráci s pedagogy je vždy nutné postupovat jednotně a důsledně. Ze spolupráce s pedagogy při řešení šikany vyplývá nutnost individuálního přístupu ke každému jednotlivému případu. Individuální a důsledný přístup ke každé kauze je optimální cestou k jejímu řešení. Škola jako výchovný institut by však neměla v žádném případě zůstat osamocena v boji se šikanou. Zapojení dalších institucí do společného řešení šikany je, dle mého názoru, efektivním krokem k prevenci a odhalování příčin tohoto negativního celospolečenského problému.

1. Pojem šikany v školském prostředí ZŠ

1.1 Charakteristika pojmu šikany na ZŠ

„Boj proti šikaně je jedním – snad dokonce centrálním – ohniskem zápasu o humanizaci našeho školství. Právě v jedné každé školní třídě se rozhoduje o tom, zda děti půjdou do dalšího života se zkušeností, že v této společnosti vládou demokratické principy řádu a solidarity, anebo že v praxi platí principy jakéhosi mafiánského kapitalismu, zákon džungle“.¹

Úvodní kapitolu nechci začít výčtem obsahu pojmu šikany, ale tou nejjobecnější otázkou, která se týká jádra mé bakalářské práce: Jak je to se šikanou na školách? Existuje vůbec? (Pro moji práci používám pojmu škola v úzkém smyslu, neboť se zaměřuji na problematiku šikany na základních školách). Jak uvádí Kolář ve svých odborných publikacích o šikaně, přesné zmapování šikany je mimořádně obtížné.² Tento fakt je dán především základní charakteristikou šikany, a to její skrytostí. O drtivé většině šikany se neví, přestože lehčí formy šikanování a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace.

Školní šikanování lze dle odborníků označit jako nemoc skupinové demokracie, která má svůj zákonitý vnitřní vývoj. První stádium se v podstatě odehrává v jakékoli skupině. Všude je někdo neoblíbený, na jehož úkor je tak snadné si z něho dělat „legrácky“. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se dotyčný člen skupiny necítí dobře. Dle Koláře jde o tzv. první stádium: zrod ostrakismu.³ Druhým navazujícím stadiem šikany je stádium fyzické agrese a přitvrzování manipulace. V zátěžových situacích skupiny (strach před písemnou prací, konflikt třída x učitel) se dotyčný jedinec stává hromosvodem negativních emocí spolužáků. Třetím stadiem vývoje šikany je tzv. vytvoření jádra⁴. V tomto okamžiku se ve skupině - školní třídě vykrytalizuje skupina agresorů, tzv. úderné jádro. Toto „jádro“ začíná systematicky spolupracovat, oběti šikany nejsou náhodné, ale jsou to ti, co jsou středem kritiky spolužáků, tedy ti, co jsou v sociální hierarchii třídy „nejníže“. Čtvrté stádium – většina

¹) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém..* 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 9

²) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc.* 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 13

³) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém..* 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 24

⁴) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém..* 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 25

přijímá normy. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana – násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně nastává éra „vykořisťování“. Žáci v tomto „stádiu“ jsou rozděleni na dvě sorty lidí. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Specifické jednotlivých stádií šikany se věnuji podrobněji v kapitole Stádia šikany s. 9.

Následky šikany jsou často přehlíženy a skryty. O to více jsou tyto následky destruktivní zejména pro samotné oběti šikany.⁵ Šikanování nabývá často charakteru skupinové trestné činnosti a má některé „dětské“ rysy organizovaného zločinu. Beztrestné páchaní násilí a porušování trestního zákona (viz kapitola s. 29) poškozují morální charakter většiny členů skupiny - školní třídy. Důsledkem takového chování a jednání je přehlížení a podceňování všeobecně uznávaných mravních norem, utváření a upevňování antisociálních postojů. Lze říci s mírnou nadsázkou, že přehlížení šikany i v případech jejich mírných forem, vede k připravenosti pro kriminální dráhu, a to nejen u agresorů, ale do určité míry i u přihlížejících. Je nutné konstatovat, že u obětí i svědků vede šikanování k nedůvěře vůči autoritám a ztrátě iluzí o samotné společnosti, která by každému člověku měla poskytnout ochranu proti každé formě násilí.⁶ Je nutné mít stále na zřeteli, že šikanování totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní.

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane* - zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování atp. Šikana – to je nemoc, nemoc toho, kdo šikanuje. Je to nemocné – tedy patologické chování. Většina projevů šikany naplňuje skutkovou podstatu trestných činů. Při posuzování toho, co je a co není šikana, musíme mít na zřeteli především to, jak uvedené projevy působí na toho, komu jsou určeny, tedy na oběť šikany. Důležitým znakem šikany je nepoměr sil mezi agresorem a obětí. U šikany je typickým znakem samoučelnost převahy agresora nad obětí. To odlišuje šikana od běžných „chlapeckých šarvátek“ mezi spolužáky. K tomu, abychom mohli hovořit o šikaně, musí existovat agresor, oběť a prostředí, ve kterém se šikana uskutečňuje. Šikanování je tedy velice závažný, společensky nebezpečný jev, ohrožující oběť fyzicky, ale zejména psychicky. To jsou důvody, proč nesmíme šikana přehlížet nebo zlehčovat. Šikanování je nutno také chápat jako poruchu vztahů, a to nejen mezi agresorem a obětí. Šikana se nikdy neděje ve „vzduchoprázdnu“. Šikana vzniká tam,

⁵) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 16

⁶) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 16

kde existují ve skupině, ve třídě, nezdravé vztahy, kde je silná diferenciací na silné a slabé. Ve školních kolektivech existuje vážné nebezpečí, že i pedagog, často neúmyslně, ale mnohdy záměrně, dá „zelenou“ silnějšímu jedinci, který pak začne vykonávat to, co vede k šikaně. Problém šikany tedy nelze léčit jako problém vztahu mezi agresorem a obětí, aniž bychom léčili celou skupinu. To je jedna z nejčastějších chyb, ke které při řešení problému šikany dochází.⁷ Moderní pojetí pedagogického procesu počítá s tím, že větší část toho, co se děje ve škole a co formuje osobnosti a charaktery žáků, spočívá v jejich vzájemném působení, tedy v tzv. skupinovém dění.⁸

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, co se dělo v socialistické armádě mezi "bažanty" a "mazáky" a co bylo v té době nepřekročitelné tabu.

Pro účely mé práce jsem se při hledání definice šikany setkal v odborné literatuře s praktickými pohledy na problematiku šikany, které mi umožnily hlouběji proniknout do podstaty šikany na základních školách. Dle mého názoru právě tyto praktické postřehy Koláře by měly být „alfou a omegou“ pro samotného učitele, který musí s šikanou ve své třídě umět pracovat, rozpoznat stupeň nebezpečnosti a zároveň působit preventivně, aby šikaně bylo možné předejít. Považuji za nutné na tomto místě své práce zanalyzovat jednotlivé pohledy, které odkrývají alespoň částečně příčiny destruktivních účinků šikany jako takové.

Šikanování jako nemocné čili patologické chování:

z tohoto pohledu jde o ty projevy šikany, které jednak porušují školní pravidla anebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů⁹

Společným rysem těchto projevů šikany je fakt, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Do této formy šikany spadá: - fyzická agrese a používání zbraní (př. hromadné kopání do oběti, vrážení špendlíků do hýždí, malování po obličeji aj.) – slovní agrese a zastrašování zbraněmi (vysmívají se neúspěchu, chybám a trápením) – krádeže, ničení a manipulace s věcmi (agresoři berou oběti peníze, trhají a ničí oblečení, přivlastňují si věci oběti aj.) – násilné a manipulativní příkazy (oběť je nucena pít moč, čistit boty, nucena nosit ponižující cedule aj.) Odhalení brutálních způsobů šikanování

⁷⁾ <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html> 2. 10. 2010

⁸⁾ Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 29

⁹⁾ Kolář, M. *Skrutý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 20

není snadné, jak se na první dojem zdá, neboť ve většině případů probíhá v nepřítomnosti pedagoga. Samozřejmě i brutální způsoby šikany mají svůj vývoj a zde záleží na vnímavosti pedagoga, který si může všimnout subtilnějších a částečně tolerovaných způsobů násilí. Tyto méně nápadné signály by pedagog neměl podceňovat a vždy by je měl prověřit. Velmi důležitým kritériem je, jak podezřelé chování prožívá žák, kterému je „legráčka“ určena.¹⁰ Pro rozpoznání šikany je nutné odlišit typy agresí. Tento fakt je důležitý zvážit již v prvopočátku analyzování určitého chování dětí. Je to důležité pro první orientaci pedagoga v problému, ale i pro vytvoření strategie pro nápravu. Pedagog musí zvážit, zda se v chování dětí objevují dva závažné rysy, které jsou příznačné pro šikanu: zda je mezi obětí a agresorem nepochopitelná (oběť se z různých příčin neumí bránit) a zda je převaha agresora nad obětí samoučelná (běžná agrese ve školním prostředí je vždy zaměřena na nějaký cíl, rozhodně není cílem sama o sobě).

Šikánování jako závislost.

Jde o další rozměr šikánování. Při závislosti je u šikánování „dráha pohybu“ útočníka obdobná jako u toxikomana. Experimentuje s bolestí druhého, vyhledává ji, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý. Oběť tomuto pohybu vychází vstříc. Výsledkem je nepochopitelný, iracionální destruktivní scénář spolupráce. Porozumění šikánování jako závislosti má pro praxi pomoci více významů. Mechanismus je nutné znát jak pro vedení vyšetřování (např. nekonfrontovat oběť a agresora), tak i pro interpretaci výsledků vyšetřování.¹¹ Je podstatné vědět o skrytém scénáři zvláštní spolupráce mezi agresorem a zlomenou obětí a nenechat se zmást sebezníčováním a bizarním chováním oběti. Vědět, že oběť může konat např. trestnou činnost proti své vůli. Tento nový pohled je důležitý rovněž při léčbě oběti a agresora. V podstatě jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Pro šikanu je vždy tento vztah typický svojí asymetričností, nesvobodou a je určen strategií skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.¹²

Šikánování jako porucha vztahů ve skupině.

Při analyzování příčin šikany je třeba mít na zřeteli, že šikánování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti! V tomto smyslu je šikánování těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Každý pedagog

¹⁰) Kolář, M. *Skrytý svět šikánování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 24

¹¹) Kolář, M. *Skrytý svět šikánování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 20

¹²) Kolář, M. *Skrytý svět šikánování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 25

by si tuto skutečnost měl uvědomit. Kdo neporozumí mechanismu proměny zdravé skupiny v nemocnou, ten nemůže šikanování léčit.¹³

1. 2 Specifika šikany ve školním prostředí

*Kolik je vlastně šikany mezi školními dětmi? Kolik procent dětí patří mezi postižené, kolik procent mezi agresory?*¹⁴

Odpověď je těžká především proto, že šikana je od případu k případu různě závažná. Není to něco jako spála, kterou dítě buď má, nebo nemá. Existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou, mrzačící tělo i duši. Když se například dvě nebo tři děti jednou nebo dvakrát za měsíc posmívají spolužákovi pro jeho obezitu nebo pro to, že koktá, ale když přitom nepadne vulgární nadávka a jde spíš o neomalenost než o promyšlené týrání, oběť si z toho většinou mnoho nedělá. Další nesnází je to, že šikana, a to i velmi závažná, většinou zůstává před dospělými dlouho utajena, často se na ni vůbec nepřijde. A mnohdy i učitelé, kteří tuší, že se v jejich třídě někomu ubližuje, raději o věci nemluví, pomyslí si, že to patří k životu a nesvěří se s ní ani kolegům, tím méně řediteli nebo psychologovi. Nejspolehlivější údaje, kolik dětí je šikanováno, bylo získáno mezinárodní uznanou standardní metodou. Je to anonymní dotazník, jehož autorem je norský profesor Dan Olweus.¹⁵ Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti. Většina šikany se odehrává ve škole o přestávkách, v šatnách, na WC nebo na dalších místech, kde jsou děti bez dozoru. Méně nápadným způsobem se tak děje ovšem nejednou i v přítomnosti pedagoga. Většina šikanování probíhá mezi dětmi ve stejné třídě, přičemž většina trýznitelů bývá o několik měsíců starší než jejich oběti, a odehrává se v době přestávek a cestou do či ze školy. Zde je tedy nutné konstatovat fakt, kterého jsem já osobně zastáncem, že škola má hlavní odpovědnost za zamezení šikanování a za poskytnutí pomoci každé jeho oběti.¹⁶ V posledních desetiletích agresivita mládeže celkově stoupá, jak víme např. ze statistik násilných trestných činů. Lze předpokládat, že šikany přibývá stejně jako jiné agrese.¹⁷

¹³ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 25

¹⁴ Řičan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 13

¹⁵ Řičan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 14

¹⁶ Fontána, D. *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 120

¹⁷ Řičan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 17

1. 3 Zvláštnosti dětské šikany

Šikany mezi dětmi mají svůj kolorit a svéráz. Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně úporné a propracované, připomínají spíše „štvanici“ než „mafíánskou mystérii“.¹⁸ Přesto i v dětských skupinách pracuje zákonitá skupinová dynamika a podle závažnosti „nemoci“ se odráží ve vývojových stupních destrukce (viz pět stupňů dle Koláře s. 9). Dětské šikany se dají lépe odhalit a také se jednodušeji napravují. Specifika dětské šikany jsou dána nejen věkovými zvláštnostmi, ale i ve vztahu k pohlaví a prostředí. Pedagogická teorie poukazuje na existenci užitečných poznatků o vlastnostech obětí a trýznitelů (podrobněji se typologii trýznitelů a obětí šikany věnuji na s. 7).¹⁹ Obecně příslušníci obou kategorií mají spíše horší prospěch, bývají méně oblíbení u učitelů. Také děti s nadměrně provokujícím nebo sebezprosazujícím chováním mohou být trýzniteli i obětmi. Obětí i agresorů nacházíme podstatě více mezi chlapci než mezi děvčaty.²⁰ Praxe nasvědčuje, že u dívek je výskyt šikanování oproti chlapcům nižší, zejména pokud se týká brutálních forem šikany. Mezi dívkami převažují psychické formy násilí. Nálezy, týkající se poměru mezi chlapci a dívkami coby trýzniteli, o kterých se zmiňuje David Fontána ve své publikaci *Psychologie ve školní praxi*, poukazují na tyto skutečnosti. Nálezy svědčící o tom, že mezi trýzniteli je třikrát více chlapců než děvčat (chlapci si vybírají oběti mezi obojím pohlavím, ale děvčata se trýzní převážně jen mezi sebou), mohou být zavádějící z prostého důvodu, na který autor výše zmíněné publikace poukazuje. Jde o to, že dívky jsou méně ochotné šikanování přiznat. Šikanování mezi dívkami bývá skrytější než mezi chlapci, neboť spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, ve všeobecném ignorování a šíření pomluv než ve zjevném fyzickém násilí.²¹ V následujícím textu bych rád poukázal a vymezil základní a nejdůležitější rysy aktérů šikany. Je mi jasné, že vlastnosti, dispozice, o kterých se zmiňuji, nevyčerpávají komplexní „typologii“ tyрана či oběti šikany. V reálné praxi existuje, dle mého názoru, řada vnitřních i vnějších činitelů, kteří se vzniku „role“ agresora a oběti mohou podílet a podílet. Pro účely mé práce chci pouze poukázat jen na ty, které lze a je nutné postřehnout ve školském prostředí a které jsou důležitým indikátorem pro jednotlivé učitele při „diagnostice“ šikany jako takové.

¹⁸⁾ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 28

¹⁹⁾ Fontána, D. *Psychologie neškolní praxi* 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 303

²⁰⁾ Řičan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 14

²¹⁾ Fontána, D. *Psychologie neškolní praxi* 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 30

Jaké jsou děti, které šikanují své vrstevníky? Jaké mají vlastnosti, z jakého prostředí pocházejí, jak se staly takovými, jakými jsou? Jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné, ale není to pravidlem. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor, neboli iniciátor šikany, může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Agresor si šikanou "kompenzuje mindrák", že je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, závidí svým kamarádům úspěchy ve školní práci. Pro agresora je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita. Iniciátoři šikany v mnoha případech pocházejí z rodin, kde se rodiče, či alespoň jeden z rodičů, dopouští na dítěti či partnerovi agrese jak fyzické, tak psychické. Psychická či fyzická agrese prezentovaná rodiči jako účinný prostředek dosažení všeho, co chci, je dobrým předpokladem stát se iniciátorem šikany ve skupině vrstevníků.²²

Typy iniciátorů šikanování

1. typ - hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy - narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. Častý výskyt agrese a brutality rodičů, jakoby dětské agrese násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ - velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ - "srandista", optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný. Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, patrná snaha vypíchnout "humorné" a "zábavné" stránky.

Vedle základních typů iniciátorů šikany je nutné zmínit konkrétní **typy a formy agrese a manipulací**, se kterými se ve školní praxi může pedagog setkat.²³

²²) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 86

²³) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 29

Fyzická agrese a používání zbraní.

Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí.

Agresori oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.

Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.

Oběť je vystavena hromadnému kopání.

Je vystavena anonymnímu hromadnému bití.

Je vystavena fackování.

Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi.

Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím.

Oběti je vyhrožováno po telefonu.

Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem

Oběti je nadáváno.

Agresori urážejí rodiče obětí.

Vysmívají se slabostem a handicapům obětí.

Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení obětí.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi.

Agresori berou oběti peníze, zabavují jí výplaty.

Trhají a ničí oblečení obětí.

Přivlastňují si nejrůznější věci obětí.

Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity.

Oběť je agresory donucena "půjčit" svačinu.

Ukradnou, popřípadě schovají oběti legitimace, lístky na oběd, peněženku s penězi...

Násilné a manipulativní příkazy.

Oběť je donucována pít limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.

Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty...

Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat fotografie ...²⁴

Brutální způsoby šikanování se jistě bolestivě dotknou každého. Potíž je v tom, že nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti pedagoga. Pro citlivější děti mohou být i zdánlivě bezvýznamné příhody utrpením, když se nedokáže svěřit rodičům nebo

²⁴) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 29

učiteli. Šikanu také můžeme chápat jako poruchu vztahů ve skupině. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti.²⁵

Oběti šikany

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoli. Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Není ani vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost. Může to být dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli. Častěji se však děti stávají terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap. Nejjednodušší a nejlogičtější riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém střetnutí. Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení, v němž by dítě bylo "podle módy", ani na přiměřené kapesné. Tato sociálně ekonomická šikana se v dnešní době často objevuje pro nárůst rozdílů dětí z „chudých a bohatých“ rodin. Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem. Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružovat, dítě s protivným chováním atp.²⁶ Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně agresory. Zúčastňují se, zvláště ve skupině, šikanování jiných dětí.²⁷

1. 4 Stádia šikany

Nejen aktéři šikany mají svá specifika, ale i samotný proces šikanování má své zákonitosti a vnitřní vývoj.²⁸

1. Ostrakismus

První stádium je velice obtížné vypořádat a rozpoznat. Prvky šikany jsou dosti skryté a jednotlivé odlišnosti v chování dětí nenesou pro učitele tak čitelnou informaci, jako je tomu u stádií dalších. Nedochozí ještě k fyzickému napadání, není vytvořená kohezní skupina, která by systematicky oběť tvrdě trápila apod. Sledování tedy vyžaduje větší pozornost a citlivost (rozlišovací schopnost) k různým jevům, které se ve třídě běžně objevují (běžné konflikty, vtípky apod...). Nejčastěji to vypadá tak, že se ve

²⁵) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 29

²⁶) Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003, s. 29

²⁷) Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 35

²⁸) Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 31

skupině objeví děti, které jsou z nějakého důvodu neoblíbení (někdy pomůže nevědomky i učitel) a pomalu se dostávají na její chvost. Stávají se terčem narážek, pomluv, legráček atd. (stávají se „černou ovci“, outsiderem skupiny). Takové děti se často neumějí dostatečně, účinně bránit (a časem i „nechtějí“) a pomalu přijímají roli utlačovaného a odstrkovaného = ostrakizovaného. Tímto stádiem šikana většinou začíná a také často končí. Agresor v této fázi v podstatě testuje, kam až smí zajít. Zároveň potenciální oběť má v tomto stádiu největší příležitost se účinně bránit a smysluplně se vymezit - je pro ni klíčová.

Postup školy: Řešení je plně v kompetenci učitele (týmu pedagogů). Je nutné okamžitě kontaktovat rodiče agresorů a oběti. Je možné si přizvat Pedagogicko-psychologickou poradnu (dále jen PPP) nebo jinou organizaci, která se problematikou šikany zabývá.

2. Psychická manipulace a fyzická agrese.

V této fázi již často dochází vedle psychického nátlaku k otevřenému agresivnímu jednání (strkání, bití, fyzické vytěšňování - povyšování, ničení věcí apod.). Agresor cítí uspokojení z toho, že má moc a že se ho oběť bojí. Zkouší zároveň, jaké postavení má ve skupině, a snaží se na sebe navázat ostatní vlivné i nevlivné členy. Manipuluje tak nejen s obětí, ale i s celou skupinou. Utvrzuje obraz oběti jako „černé ovce“ a potřebu (nutnosti, správnosti) ho týrat – trestat. Pokud není ve skupině dostatečně silná morální základna stojící na přátelských vztazích a odporu k násilí, šikana se rozjíždí ve větším rozsahu. Tzn. přidávají se ostatní členové skupiny – 3. stádium.

Postup školy: Řešení je opět plně v kompetenci učitele (týmu pedagogů). Kontaktovat rodiče agresorů a oběti. Zároveň svolat třídní schůzku (obecně obeznámit, sdělit stanovisko - neřešit).

Velice vhodné je u tohoto stádia kontaktovat PPP (nebo SVP, NNO s intervenčním programem) a ve třídě absolvovat vrstevnický program. Dle povahy vývoje šikany je možné přizvat Policii, OSPOD, lékaře...

3. Vytváření jádra.

Třetí stádium je pro bezpečnost oběti (i skupiny) klíčové. Pokud se udrží trend druhého stádia a ve skupině se neobjeví a dostatečně neprojeví odpor k praktikám

agresorů, dochází k vytvoření kohezního „úderného jádra“. Toto jádro je již zcela přesvědčeno o správnosti svého jednání a vytváří atmosféru strachu – „Jdeš s námi nebo proti nám“. Na stranu agresorů se přidávají další jedinci z neutrální části skupiny. Ohroženi jsou tak další méně oblíbení jedinci z okraje skupiny nebo jedinci v opozici - názorové menšině (i když dosud byli docela oblíbeni). Oběť v tuto chvíli již nemá důvěru v kamarády, blízké ani učitele (přestává rozlišovat mezi přáteli a nepřáteli).

Postup školy: Řešení již není pouze v kompetenci školy. Určitě kontaktovat PPP, OSPOD, SVP, Policii. Vhodné je přizvat psychologa nebo jinou vhodnou instituci. Kontaktovat rodiče a svolat třídní schůzku na základě konzultace s PPP nebo jiným odborníkem. Realizovat vrstevnický program a individuální práci s obětí a agresorem (odborník na šikanu, psycholog, terapeut). Přijmout otevřené a represivní opatření (kázeňské postihy).

4. Vytváření norem.

V této fázi je již skupina plně orientovaná na normy agresorů. I děti z dříve neutrální části skupiny nyní začínají šikanovat a chovat se jako agresori. Agresivní a manipulativní chování se stává normou. Jakákoli problematická situace, která ve třídě nastane, se svezde po oběti jako ventilu napětí. I děti, které samy do této chvíle byly na chvostu skupiny, začínají ubližovat (obrana - nechtějí se dostat do podobné pozice). Oběť již nemá šanci vzdorovat, smiřuje se s chováním ostatních a naopak začíná být na šikaně lehce závislá - u agresora již plná závislost.

Postup školy: Kontaktovat PPP, SVP, OSPOD, Policii, Probační a mediační službu, psychologa, lékaře. Vhodné represivní formy nápravy. Vrstevnické programy jsou již neúčinné. Individuální práce s obětí a agresorem - terapeut – psycholog. Terapeutická práce se skupinou.

5. Totalita, dokonalá šikana.

V tomto stádiu již nemá škola – učitelé, na skupinu žádný vliv. Ve skupině jsou již přesně rozděleny role vůdce, kdo vymýšlí, kdo hlídá atd. Skupina kooperuje a systematicky oběť využívá a trápí. Oběť paradoxně začíná mít pocit, že agresori jsou ti jediná, kteří mají pravdu a při vyšetřování je hájí. Zároveň trpí silnými pocity viny

a méněcennosti. Kromě silné závislosti hlavních agresorů na šikaně, se dostává do lehké závislosti i zbytek skupiny.²⁹

Postup školy: Kontaktovat Policii, Probační a mediační službu, psychologa, PPP, SVP, OSPOD, lékaře. Skupinová terapie nepomáhá. Doporučuje se rozpustit skupinu. Individuálně terapeuticky pracovat se všemi zúčastněnými, hlavně s obětí a hlavními agresory.

²⁹⁾ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 32

2. Role učitelů při řešení problému šikany

„Kdo proti násilí nic nepodnikne, kdo zavírá oči nebo se všelijak vykrucuje, přispívá k jeho šíření“.

Helmut H. Erb

Šikana je problém, který vážně ohrožuje fyzické i duševní zdraví mladého člověka a má velmi vážné dopady i na „zdraví“ celých tříd a škol. Dříve či později se s ním setká v podstatě každá škola a každý pedagog, jde jen o to, zda se jedná ze strany pedagogů o setkání vědomé, což je první předpoklad správné reakce. MŠMT má svůj díl odpovědnosti za to, co se ve školách děje, a za to, že školy jsou prostředím, které lidského ducha kultivuje, nikoli ohrožuje nebo ničí. MŠMT se problematikou šikanování zabývá dlouhodobě a zařazuje ji do aktivit souvisejících s celkovou prevencí sociálně patologických jevů. Opakované průzkumy posledních let potvrzují, že 40 % dětí základních škol se setkala se šikanou. Toto alarmující číslo a absence systémového řešení vedlo odborníky k zahájení řady projektů zaměřených na boj se šikanou. Vzhledem k tomu, že svoji práci zaměřuji konkrétně na roli pedagogů v rámci boje se šikanou, zaměřil jsem svoji pozornost pouze na projekt Minimalizace šikany, jehož cílem je předávat učitelům účinné nástroje pro práci se šikanou a následně snížit na školách výskyt šikany. V žádném případě nechci snižovat význam dalších projektů a programů jako např. program CHIPS, Férová škola, specifika těchto programů jsem zařadil do přílohy části mé práce. Cílem projektu Minimalizace šikany bylo ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole, a nabídnout program k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR. Důvodem vzniku projektu MiŠ - Minimalizace šikany - byl alarmující výskyt šikany na školách, který byl zčásti ovlivněn nejen obecnou neznalostí zákonitostí různých forem a stádií vývoje šikany, ale současně i malou připraveností pedagogů šikanování řešit. Existující výzkumy z posledních let napovídají, že problém šikany je závažný a rozšířený. Oproti jiným projevům sociální patologie je možná nebezpečnější proto, že není jednoznačně vnímán všemi zúčastněnými a že je daleko skrytější. Patrně nejvýznamnější faktor, který může působit ve prospěch omezení šikanování, je dobrá připravenost pedagogů – jejich vysoká profesionalita, umožňující kvalifikované přístupy k řešení problémů a k preventivním aktivitám. Šikana ovlivňuje život ve škole a hlavně výchovu dětí možná více, než si

chceme připustit. Nejde jen o samotného postiženého jedince, který se stává terčem ubližování, existuje zde zhoubný vliv na celou skupinu ve třídě a leckdy i v celé škole. Nesprávná řešení mohou již ve zcela malých dětech zanechávat hlubokou nedůvěru v právo a spravedlnost a ve schopnosti těch, kteří mají za úkol je zajišťovat.

2. 1 Specifika programu Miš - tři základní charakteristiky programu:

První důležitou charakteristikou je to, že jde o program speciální. Tento intervenční program se zaměřuje výhradně na specifickou primární prevenci a na prevenci sekundární. A co je myšleno specifickou primární prevencí? Jednoduše to, že pedagogové učí děti, jak předcházet a řešit šikanování. Primární prevence se především odehrává při pravidelných třídních hodinách, ale důležitou úlohu zde hrají výukové předměty mající významný vztah k prevenci násilí (např. občanská nauka, rodinná výchova, tělesná výchova atd.). Do speciálního programu patří rovněž prevence sekundární, jejíž jádro spočívá v týmové spolupráci s „pomáhajícími“ institucemi, jako jsou pedagogické poradny, policie, apod. Počáteční fáze šikanování se vyskytují více či méně na všech školách. Z tohoto prostého důvodu je důležité, aby třídní učitel a výchovný poradce uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování. Bez toho se bude šikanování vesele rozvíjet a zdokonalovat. I ta nejlepší škola nedokáže úplně zabránit rozvinutí pokročilé šikany. A zde má své místo sekundární prevence. Pedagogové musí v těchto případech umět spolupracovat s odborníky ze školních servisních zařízení (v našem případě to bylo SVP Domino atd.) a s odborníky ze státních i nestátních institucí (policie, OSV a oddělení sociální prevence OÚ apod.).

Druhou zásadní charakteristikou programu je jeho celoškolní přístup. Jestliže chce škola chránit děti před šikanováním, musí všichni její pracovníci přijmout úkol za svůj. Prevenci nemůže zvládnout jediný člověk, byť výborný odborník pracující na plný úvazek. V praxi to znamená nutnost včlenit speciální program proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu.

2. 2 Specifické požadavky na pedagogy v souvislosti se šikanou - legislativa

Vedle výše zmiňované legislativy a výzkumu, zabývajících se šikanou v podmínkách školy, bych v následujícím textu chtěl analyzovat některé pasáže ze stávající legislativy, konkrétně mám na mysli Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, které vešlo v platnost v listopadu 2010. Tento metodický pokyn je v současné době (leden 2011) stažen k přepracování, neboť v řadách pedagogů vyvolal řadu negativních připomínek. I přesto, že se tento dokument v současné době přepracovává, využiji některé jeho pasáže pro analýzu statí, které se věnují roli učitelů v problematice šikany.

Hlava I

Obecná ustanovení

Článek 1

Předmět úpravy

(1) Metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů (dále jen „žák“) ve školách a školských zařízeních v souladu se Strategií prevence rizikového chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, vymezuje

- a) aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu,
- b) popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka,**
- c) definuje Preventivní program (u subjektů, které žádají o dotaci), Minimální preventivní program,
- d) doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže .

(3) Aktivity škol jsou cíleně směřovány k prokazatelně efektivní specifické primární prevenci a eliminaci aktivit z oblasti neefektivní primární prevence.³⁰

³⁰⁾ Č.j 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

Primární prevence rizikového chování je, dle mého názoru, v práci učitele jednou ze stěžejních aktivit jeho každodenní práce. Velkým nebezpečím v oblasti primární prevence učitele při „boji se šikanou“ je určitý stereotyp pedagogické praxe. Každodenní setkání se skupinou žáků může vést k útlumu ve vnímání signálů předznamenávajících šikanu. Vzhledem k tomuto nebezpečí, je třeba umožnit učitelům různorodý styk s danou skupinou i mimo vzdělávací proces. Různorodost aktivit zamezí stereotypu v práci učitele a zároveň umožní učitelům lépe poznat skupinovou dynamiku a klima určité třídy. Bohužel ve školské praxi učitelů je prostor pro mimoškolní aktivity velmi omezen a záleží individuálně jedině na dobrovolných aktivitách samotného učitele, které realizuje ve svém volném čase. Tuto skutečnost Metodické doporučení vůbec neřeší. Doporučení klade na učitele nemožné požadavky týkající se zaznamenávání například nepřímých signálů šikany, které dle mého názoru učitel v průběhu vyučování není schopen postřehnout a zaznamenat³¹.

Článek 2

Vymezení základních pojmů

Základním principem primární prevence rizikového chování u žáků je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti.³²

Specifická primární prevence – aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků.

Nespecifická primární prevence – veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času.

Efektivní primární prevence – kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy v menších skupinách, vytváření dobrého klimatu ve třídě a skupině, především programy pomáhající odolávat žákům sociálnímu tlaku zaměřené na zkvalitnění komunikace, osvojování a rozvoj sociálně emočních dovedností a kompetencí, konstruktivní zvládání konfliktů a zátěžových situací, odmítání legálních

³¹) Č.j. 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

³²) Č.j. 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

a nelegálních návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí a sebehodnocení, posilování odvahy, stanovování realistických cílů, zvládnání úzkosti a stresu apod.³³

Právě tato efektivní primární prevence je dle mého názoru jádro veškerých snah učitelů při setkání a „boji“ se šikanou v jejich každodenní práci ve třídě.

Neúčinná primární prevence:

zastařování a triviální přístup: „prostě řekni ne“, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse, stigmatizování a znevažování osobních postojů žáka/studenta, přednášky, pouhé sledování filmu, besedy s bývalými uživateli (ex-usery) na základních školách, nezapojení žáků/studentů do aktivit a nerespektování jejich názorů, politiku nulové tolerance na škole a testování žáků jako náhražku za kontinuální primární prevenci.

Nové metodické doporučení reflektuje aktuální terminologii – rizikové chování. Pojem sociálně patologické jevy je pojmem sociologickým a postihuje fatální jevy ve společnosti (alkoholismus, krádeže, vraždy apod.), k nimž mimo jiné také musí směřovat opatření primární prevence. Nicméně ve školním prostředí pedagogové pracují s rizikovým chováním, vůči němuž zaujímají účinná primárně preventivní opatření s cílem minimalizace projevů i rizik takového chování a případně je diagnostikují a následně přijímají efektivní opatření.³⁴

Hlava II

Systém primární prevence rizikového chování

Článek 3

Systém organizace a řízení primární prevence rizikového chování u žáků

Z hlavy II jsem si vybral k ocitování povinnosti ředitele a školy, neboť se ve své práci zaměřuji konkrétně na roli učitele, který je základní subjektem součástí celku tzv. školského zařízení.

Ředitel školy a školského zařízení

Vytváří podmínky pro předcházení rozvoje rizikového chování zejména

³³) Č.j. 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

³⁴) Č.j. 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

- a) zabezpečením poskytování poradenských služeb ve škole se zaměřením na primární prevenci rizikového chování,
- b) koordinací tvorby, kontrolou realizace a pravidelným vyhodnocováním Preventivního programu a začleněním Školního preventivního programu do osnov a učebních plánů školního vzdělávacího programu školy³⁵,
- c) zapracováním do školního řádu a vnitřního řádu řešením aktuálních problémů souvisejících s výskytem rizikového chování ve škole³⁶,
- d) jmenováním školního metodika prevence, pedagogického pracovníka, který má pro výkon této činnosti odborné předpoklady, kvalifikaci, případně mu zajistí podmínky ke studiu k nezbytnému výkonu specializovaných činností v oblasti prevence rizikového chování³⁷,
- e) pro systematické další vzdělávání školního metodika v oblasti specifické primární prevence³⁸) a pro činnost školního metodika s žáky a zákonnými zástupci nezletilých žáků ve škole,
- f) podporou týmové spolupráce školního metodika, výchovného poradce, školního psychologa/školního speciálního pedagoga, třídních učitelů a dalších pedagogických pracovníků školy při přípravě, realizaci a vyhodnocování Preventivního programu³⁹,
- g) spoluprací s metodikem prevence v PPP a s krajským školským koordinátorem prevence,
- h) podporou aktivit příslušného obecního úřadu zaměřených na rozvoj zdravého životního stylu,
- i) monitorováním a vyhodnocováním realizace Preventivního programu a realizace dalších opatření, ve školním řádu a vnitřním řádu musí být popsána kontrolní a sankční opatření v oblasti rizikového chování ve škole.

Třídní učitel (ve vztahu k primární prevenci):

- a) **spolupracuje** se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů⁴⁰, podílí se na realizaci Preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,

³⁵) § 18 písm. c) zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, § 5 odst. 3 a § 29 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

³⁶) § 7 odst. 2 písm. b) vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

³⁷) § 7 odst. 1 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, § 9 odst. 1 písm. c) a odst. 2 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

³⁸) § 24 odst. 3 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

³⁹) § 7 odst. 1 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

- b) **motivuje** k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy,
- c) **zprostředkovává komunikaci** s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy,
- d) **získává a udržuje si přehled** o osobnostních zvláštностech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.

Článek 4

(2) Každý pedagogický pracovník dbá, aby uplatňovaná prevence rizikového chování u žáků byla prováděna komplexně, tj. ve všech oblastech školního prostředí a života, jichž se prevence rizikového chování u žáků dotýká:

K tomuto doporučení bych chtěl podotknout, že skutečnost, že učitel jde svým žákům příkladem, je zcela jasná každému z pedagogických pracovníků, tudíž mi přijde ve výše uvedeném výčtu příliš detailní popis toho, jaký by měl být pedagog. Chybí mi na tomto místě důraz na problematiku vztahového přístupu učitele vůči žákům. Samozřejmě, že osobnost pedagoga by měla splňovat všechna výše uvedená kritéria. Přesto si myslím, že „dokonalý pedagog“, pokud se týká jeho „dokonalých“ osobnostních schopností, uvedených ve výčtu, není tak ideální, jako učitel, který sice nemá všechny osobnostní rysy dle metodického doporučení, ale vztah k žákům a reflektování jejich pocitů a potřeb staví na první místo své profese.

Jak už jsem uvedl v úvodu této kapitoly, je součástí *Metodického doporučení* i jakási „kuchařka“ „co dělat, když – intervence pedagoga“⁴¹. Samotná doporučení jsou vždy rozdělena dle jednotlivých problematik rizikového chování, já jsem se zaměřil na přílohu č. 6, (viz příloha č.), týkající se šikany. Je mi jasné, že všechny typy rizikového jednání spolu souvisí a nelze je od sebe oddělovat, vyčlenění šikany jsem provedl uměle, pouze pro potřeby mé práce.

Analýza materiálu: Vzhledem k tomu, že nejsem pedagogický pracovník, budu tento materiál hodnotit z pozice policisty, který se s pedagogy setkává v nestandardních situacích, kdy eskalace šikany přešla do svých posledních stádií, nebo při preventivních

⁴⁰⁾ příloha č. 3/II vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních – poradenské činnosti odst. 2.

⁴¹⁾ Č.j. 21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních,

přednáškách ve školských zařízeních. Chci podotknout, že záměrně jsem o tomto dokumentu nehovořil s žádným pedagogem – praktikem, abych nebyl ovlivněn jeho názorem.

- *Metodické doporučení* staví učitele do role „žadatele“ o pomoc druhých (speciálních institucí) v případech indikace šikany, role autority učitele jako autority výchovně-vzdělávacího procesu se zde, dle mého názoru, zcela vytrácí. Je jasné, že sám pedagog složitý problém šikany řešit nemůže, přesto, dle mého názoru **on** je ten hlavní, který indikuje šikanu a je na něm rozhodnout, jaký postup v konkrétním případě zvolí. Autoři těchto *doporučení* jakoby opomíjí, že pedagog je vysokoškolsky vzdělaný člověk, který má předpoklady uplatnit své odborné poznatky a dovednosti v praxi. (V žádném případě nechci říci, že každý učitel ví, jak se orientovat v problému šikany.) Odborná literatura poukazuje na skutečnost, že boj se šikanou je vždy záležitostí celého týmu pedagogické sboru, v *doporučeních* je však pedagog nabádán, aby se s problémem okamžitě obrátil na „někoho“, ale skutečnost, že se problematice indikace a boje, popřípadě vyšetřování šikany má věnovat tým, ta je zde opomíjena.

Další moment, který mne v *doporučení* překvapil, byla skutečnost, kolik prostoru autoři věnují možným chybám postupu učitele při boji se šikanou. Myslím si, že je sice důležité upozornit na základní chyby v postupu, jak zabránit šikaně, ale příčinu těchto chyb *doporučení* neřeší. Domnívám se, že místo apelování na chyby typu „NIKDY neřešit problém před třídou, NIKDY nekonfrontovat oběť a agresora“ by bylo vhodné na příkladu provést rozbor příčin takového jednání učitele.

Jak už jsem poznamenal, analyzuji dokument z pohledu studenta pedagogiky a policisty. Profese učitele a policisty mají mnoho společného, tudíž vím, že výčty nedostatků v metodikách jsou bohužel často holá teorie vytržená z všeobecného kontextu. Ve chvíli, kdy však metodiky pokazují na příčiny neprofesionálního chování, jde o materiál, který má vždy pro efektivitu mé práce velký význam. Upozorňování na chyby v postupu při boji se šikanou, které je v materiálu presentováno, je na úkor zdůraznění autority učitele jako takového v samotném vzdělávacím procesu. Další moment, který mne v *doporučení* zarazil, je přílišná schematičnost jednotlivých kroků v intervenci učitele. Odborná literatura poukazuje na nesmírně složitou problematiku šikany jako takové, odpovídá schematika např. devíti kroků při řešení šikany dané problematice? Doporučení nepočítá s žádnou kreativitou učitele v této oblasti, což je dle mého názoru velice na škodu. Přílišná schematičnost Metodického doporučení může vést v pedagogické praxi ke stereotypu postupů při indikaci a boji s šikanou.

V jednotlivých doporučeních se zcela vytrácí skutečnost, že si každý učitel musí uvědomit jedinečnost širokého kontextu problematiky šikany. Právě jedinečnost a individuálnost jednotlivých šikan poukazuje na to, že je nutné ke každému případu přistupovat nejen pragmaticky, ale je nutné využít i empatii ve vztahu k celé skupině dětí.

V pasáži věnované brutální šikaně autoři *doporučení* zmiňují, že pokud se učitel necítí schopen zasáhnout a brutální šikanu přerušit či ukončit, tak zasáhnout nemá. Z vlastní zkušenosti (z policejních zásahů) vím, že intervence do skupiny osob ovládaných negativní emocí je velmi obtížná, přesto pokud k intervenci v takových případech nedojde a policista, učitel je takové situaci pouze přítomen jako pozorovatel, je jeho autorita zcela „odepsaná“. Domnívám se, že pokud se učitel v takovýchto situacích alespoň nepokusí zasáhnout, skupina dětí ho do budoucna nebude považovat za autoritu, nemluvě o respektu a důvěře.

V závěru mého rozboru uvedeného materiálu bych chtěl konstatovat, že mi v materiálu chybí zmínka o důsledném postupu pedagoga vůči agresorům – iniciátorům šikany. Samozřejmě, že péče o oběť šikany (tzv. první pomoc) je velmi důležitá, přesto si myslím, že v situaci „vyhrocení šikany“ je nutné „první pomoc“ uplatnit i vůči agresorům. První pomocí uplatněnou vůči agresorovi mám na mysli okamžité a důsledné odsouzení jeho jednání. Pokud se učitelé zaměří ve své prvotní intervenci pouze na oběť, agresor, popřípadě agresori mohou nabýt dojmu, že jejich počínání je odstaveno stranou, a tudíž je „jakoby zapomenuto“. Domnívám se, že „první pomoc“ pedagoga v situacích eskalace šikany by měla být důsledně zaměřena na počínání agresora, aby si uvědomil, že za své jednání musí nést zodpovědnost nejen vůči oběti, ale i vůči celé třídě.

2. 2. 1 Specifické požadavky na pedagoga z pohledu teorie programu Miš.

Nepřesvědčujte sebe ani druhé, že ve vaší škole šikana není – v nějaké podobě je v současnosti v každé škole, u nás i v cizině. Základním úkolem je prevence. Při každé příležitosti dětem vysvětlujte, co je šikana, jak se jí vyhnout i jak se bránit. Děti by vám měly důvěřovat. Zajistěte, aby každý ve škole věděl, co šikana je, včetně školníka a uklízečky. Věnujte pozornost dětem o přestávkách, na školním hřišti, v bezprostředním okolí školy, ve školní jídelně i jinde. Naslouchejte dětem i rodičům. Jestliže s vámi o šikaně mluví, nikdy nezlehčujte a nepodceňujte, co slyšíte.

Vyšetřujete-li šikanu, mějte na mysli, že bývá skrytá a rafinovaná, těžko se dokazuje. Vždy spolupracujte s rodiči. Pamatujte, že se šikanované dítě bojí, v těžších případech hledá vinu v sobě a ztotožňuje se s útočníkem. Nebojte se využívat anonymní dotazníky ověřující výskyt a druhy šikany ve své škole.⁴²

Schéma první pomoci u počátečních stádií šikany

1. Odhad závažnosti - stádia onemocnění skupiny a rozpoznání, zda nejde o neobvyklou formu šikanování
2. Rozhovor s informátory a oběťmi
3. Nalezení vhodných svědků
4. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
5. Ochrana oběti
6. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi
7. Výchovná komise
8. Rozhovor s rodiči oběti
9. Práce s celou třídou

Při této fázi řešení šikany dochází nejčastěji k těmto chybám:

- společně je vyšetřován agresor i oběť
- vyšetřování je prováděno ve skupině, ve třídě
- vyšetřování nemá promyšlenou taktiku a strategii, postupuje nahodile
- pedagogové nevědomky chrání agresora, nepřipouští, že on by mohl šikanovat
- výpovědi oběti jsou bezdůvodně zlehčovány ve snaze šikanu zakrýt
- pedagog se snaží „objektivně“ rozdělit vinu mezi agresora a oběť
- výpovědi zmanipulovaných svědků nejsou konfrontovány
- agresori jsou včas informováni, mají dost času na přípravu své výpovědi i ovlivnění svědků a často i oběti
- postup vyšetřujícího je natolik nevhodný, že oběť odmítne vypovídat

⁴²⁾ Č.j.21291/2010-28 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních

- vyšetřování je vedeno tak neobratně, že ostatní žáci odmítnou vypovídat, či vědomě lžou ze strachu, aby se nestali i oni obětí.⁴³

2. 3 Role pedagogů v řešení problému šikany

V předchozí kapitole jsem se zaměřil na rozbor aktuální legislativního a teoretického rámce problematiky boje s šikanou na školách. V následujícím textu bych se chtěl již věnovat konkrétní roli samotných učitelů v boji se šikanou.

Na úvod této kapitoly se však musím zmínit, že v posledních deseti letech se pedagogická veřejnost zaměřila velmi podrobně na problematiku šikany v podmínkách našich škol. Nutnost zaměřit pozornost tímto směrem byla iniciována společenskou potřebou. Stížnosti rodičovské veřejnosti, nárůst brutálních případů agrese mezi žáky vedly k tomu, že byla vytvořena pracovní skupina, která vypracovala metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky na školách a školských zařízeních č.28275/2000-22. Tento pokyn jistě přispěl ke změně nazírání na šikanu, zvláště proto, že díky snahám odborníků (úkol metodického pokynu zněl – pojmenovat tento problém a pomoci ho řešit) šikana vyšla ze své ilegality a přestala být v očích pedagogů tabu. Přesto i v současnosti vidí někteří pedagogové v objevení šikany ve své třídě své profesionální selhání. Nezřídka se objevují i případy, kdy učitelé tvrdí, že se šikanou po dobu své praxe nesetkali. Zde se nabízí otázka, zda učitelé nechtějí nebo nedovedou případy šikany řešit. I sami pedagogičtí odborníci, zabývající se problematikou šikany doufají, že jádrem tohoto problému je to, že to učitelé nedovedou, neboť díky tomu, že se o šikanování „dříve,, nemluvílo – nebylo to ani obsahem studijní přípravy. Situace se však za posledních deset let zlepšuje, přesto zápas s tímto negativním jevem – šikanou, je běh na dlouhou trať a naše pedagogická veřejnost a ti, kterým tento problém není lhostejný, stojí teprve na začátku. První etapu úsilí boje se šikanou shrnul PhDr. Bohumil Stejskal na celostátní konferenci Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. „Jestliže jsme první etapu našeho úsilí vedli s cílem, že vytlačíme ze škol násilí, poskytneme školám odbornou a metodickou pomoc v boji proti ponižování, zastrasování, agresivitě a šikanování, budeme v následující etapě požadovat

⁴³⁾ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 51

zodpovědnost škol za ochranu a bezpečnost žáků vytvářením příznivého školního klimatu. Za rozhodujícího činitele v této etapě pokládám učitele“⁴⁴.

Dnešní učitel už nezíská autoritu pouze svým odborným přehledem a znalostmi. Snadno přístupné informační technologie a jejich velká oblíbenost u žáků vede k tomu, že žák v určité oblasti ví více než pan učitel. Skupině dětí v současné době neimponuje ani rutinní vynucování pravidel slušnosti a napomínání. Je vůbec možné dosáhnout autority a důvěry v podmínkách výchovně-vzdělávacího zařízení? Odpověď zní samozřejmě že ano, ale požadavky na dnešního učitele jsou stále vyšší a vyžadují neustálé sebevzdělávání a seberozvoj. Stále více platí pravidlo učitel ve škole učí své žáky a oni učí zase jeho. Tímto konstatováním chci vyzvednout nesmírně důležitou zpětnou vazbu mezi učitelem a žákem.

Současná pedagogická věda klade v širší souvislosti s problematikou šikany na školách důraz na tzv. výchovné klima školy a třídy. Odborníci, zabývající se touto problematikou poukazují, že příznivé školní klima dokáže vytlačit ze školy hrubost, násilí a nepřátelství. Příznivé školní klima neposkytne prostor pro lhostejnost, agresivitu a šikanování. Školní klima však není pěkně vyzdobená třída, ale složitý a dynamicky vyvíjející se vztah jednotlivců. Třída je základní sociální skupina s typickou vnitřní dynamikou, protkanou složitou sítí formálních a neformálních vztahů a postojů. Je nutné mít neustále na paměti, že oba aktéři výchovně-vzdělávacího procesu na sebe berou několik rolí, jejichž skloubení dohromady je mnohdy náročné a vyčerpávající. Role učitele v prostředí sociálního klimatu třídy je nesmírně náročná, protože jeho úsilí musí jednak směřovat k dobré organizaci práce s každým žákem a zároveň musí vést jednotlivce k vzájemné spolupráci pro dosažení vzdělávacích cílů. Vedle „role vzdělavatele“ je učitel současně jakýmsi „rozhodčím a trenérem“ složité sítě sociálních vztahů uvnitř třídy. Učitel – „rozhodčí a trenér v jedné osobě“ musí všechny tyto vztahy vnímat, hodnotit a reagovat na ně. Učitel se zaměřuje v této roli na vnímání nejen žákova verbálního projevu, ale i neverbální projevy, které signalizují zaujetí, či naopak nepochopení.

Také žák má v rámci výchovně-vzdělávacího procesu dvě role. Je to role žáka a role spolužáka. Žák si v rámci vzdělávání jednak uspokojuje své vnitřní potřeby, jednak se přizpůsobuje kolektivu spolužáků a požadavkům učitele.⁴⁵ Klima třídy tedy

⁴⁴) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém.* 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 38

⁴⁵) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém.* 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 38

vytváří pro učitele prostor, ve kterém je on tím, na němž závisí, jak jednotlivé žáky pozná, pochopí, jak žáky hodnotí a zda žákovi pomůže vytvořit příznivé vztahy k sobě samému, ke spolužákům a v neposlední řadě i k samotnému učiteli. Klima třídy je do značné míry odrazem osobnosti učitele. Ve své podstatě jde o určité specifické citové naladění žáků projevující se jejich postoji na události ve třídě i na působení učitele. Základním předpokladem autority učitele v optimálním školním klimatu třídy je to, že si plně uvědomuje individuální odlišnosti každého žáka, zvláštnosti jeho potřeb, zájmů a při tom mu pomáhá plnit roli dobrého spolužáka. Vedle tohoto sledování individualit žáků učitel musí neustále sledovat následky a reakce na svého působení. Čím lépe učitel chování a reakcím žáků porozumí, tím lepší klima může vytvářet.⁴⁶⁾ Úspěšné zvládnutí rozmanitých výchovných situací v rámci vzdělávání žáků je pak pro pedagoga radostí a odměnou za vynaloženou námahu.

2. 3. 1 Pedagog a jeho úloha v boji proti šikaně

V čem tedy spočívá rozhodující úloha učitele? Podle mého názoru jde především o jeho osobnost, profesionalitu, lidský a pedagogický takt, etiku jednání a další vlastnosti a schopnosti, které je nutné uplatnit v rámci mezilidského styku. Následující vlastnosti a schopnosti, o kterých se chci zmínit, nejsou samozřejmě vyčerpávajícím výčtem, ale patří mezi ty vlastnosti a schopnosti, které se mohou výrazně podílet na vytváření optimálního klimatu třídy. K jednotlivým schopnostem uvedu postřehy učitelů-praktiků, se kterými jsem hovořil. (Jde o zkušenosti devíti učitelů ze tří ZŠ v Horních Počernicích).

Schopnost vytvářet kolem sebe pohodové prostředí bez napětí a konfliktů, poskytujících žákům bezpečí a ochranu - Každý z učitelů si jednoznačně uvědomuje, že mezi priority v boji se šikanou patří zdravé a přátelské klima školy. Vést žáky k tomu, aby se nebáli svěřit učitelům s nejrůznějšími problémy, a klást důraz na vzájemnou úctu a respekt mezi žáky jsou dle slov učitelů krásné ideje, ale ve třídách s 30 a více žáky a v minimálním časovém prostoru „ukradeném“ v hodinách výuky je to velmi obtížná věc. Samotná myšlenka rozvíjení klimatu důvěry v tzv. třídních hodinách je téměř nerealizovatelná. Třídnických hodin je vzhledem k vyčerpání rozvrhu velmi málo a bohužel „cokoli navíc“ v průběhu vyučování je žáky negováno, zvláště na druhém

⁴⁶⁾ Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. 1. vydání, Tribun EU, Brno 2009, s. 38

stupni. Všichni dotazovaní učitelé se shodli na skutečnosti, že největší problém v praxi dnešních základních škol je indikace šikany jako takové. Odhalení šikany je obtížné mimo jiné proto, že si oběť v zoufalé snaze o zachování sebeúcty často sama nalhává, že o nic nejde, že jde o „legraci“. Někdy bývá oběť natolik dezorientována, že si ani neumí představit, že by „kamarádství“ mohlo vypadat i jinak, než jako vztah otrocka a otrokáře. Z vlastních zkušeností učitelé uvádí, že tento „nemocný vztah“ může trvat i několik let, než si oběť tyto vazby ujasní. V takovýchto případech je včasná indikace šikany velmi obtížná.

Schopnost dávat najevo, že mu na třídě záleží, radovat se z úspěchů, zdůraznit, že ho mrzí jejich nezdar, neúspěch či provinění. Z rozhovorů s jednotlivými učiteli vyplynulo, že každý z nich pochvalu považuje za jeden z nejdůležitějších výchovných prostředků, přesto na ni občas zapomínají. Učitelé s krátkou pedagogickou praxí (dva roky) si jsou vědomi, že chválí častěji šikovné, bezkonfliktní žáky na úkor „těch problematických“. Dle mého názoru já sám jsem patřil do skupiny těch méně oblíbených a pamatuji si, jak mne to mrzelo, že jsem před třídou byl chválen minimálně, je to problém řady učitelů. Nechci nikoho kritizovat, ale umění pochválit a motivovat všechny žáky je vrcholem pedagogického taktu a umění.

Schopnost vnímat varovné signály, naslouchat všem projevům, ze kterých lze odvodit poznatky o sociálních vztazích mezi žáky. Při zamyšlení nad touto tezí se dotazovaní učitelé shodně uvedli, jak málo znají své žáky. Poukázali na velkou fluktuaci učitelů v jednotlivých ročnících. Zvláště velkým problémem je tento jev na druhém stupni, kde každý rok mají žáci např. jiného třídního. V takovém případě učitel není schopný proniknout do sítě sociálního klimatu třídy, natož se v ní orientovat. Dalším „bolavým místem“ při odhalování šikany je skutečnost, že oběť mnohdy nebývá roztomilá, ale naopak dost často bytost nesympatická a z pohledu učitele problémová. Pravým důkazem profesionality učitele se pak stává právě schopnost překonat podvědomou antipatii a pomoci najít i takovému outsiderovi plnohodnotnou sociální roli v třídní skupině.

Schopnost nikdy neprojevat nepřátelství vůči kterémukoliv žákovi, být ke všem spravedlivý a ke všem přistupovat stejně. Tato teze u dotazovaných učitelů vyvolala úsměv, neboť problémy antipatie a sympatie jsou „kamenem úrazů“ každého sociálního styku nejen v pedagogické praxi. Klasických chyb v sociální percepci (vnímání druhého) se dopouští jistě každý. Záleží však na profesionálním růstu

a vyzrálosti každého pedagoga. Nadhled a snaha zachovat si objektivní přístup jsou základními dovednostmi každého úspěšného pedagoga.

Být schopný zvládnout každou výchovnou situaci – Sami dotazovaní učitelé poukázali na to, že v konfliktu se žákem nejde o to, kdo s koho, ale o nalezení spravedlivého řešení a co nejrychlejší ukončení. Rozhodně by učitel neměl připustit stupňující se napětí. V žádném případě by se učitel neměl vnitřně urážet pro mnohdy naivní nebo nesprávný názor a postoj žáka a nesrovnávat se s ním – vždyť žák nemá dostatek životních zkušeností, má právo se mýlit a vyjadřovat zcela laický názor. Dotazovaní učitelé během rozhovoru upozornili na velmi citlivé téma v souvislosti se „zvládáním každé výchovné situace“, a to naučit se zvládat hněv. Umět zvládat hněv (na nějž má učitel také někdy právo) vůči záměrně páchanému špatnému činu. Hněv musí zaměřit vůči těm, co se provinili, měl by směřovat k nápravě situace, nikoliv k pomstě či ublížení viníkům.

Schopnost nepohoršovat se při jednání s rodiči, většinou jde o partnery bez pedagogického vzdělání, učitel by měl tolerovat jejich některé neobjektivní názory. Rodiče jsou specifickým prvkem, vstupujícím do problematiky šikany. Zkušené učitele nepřekvapuje, jak se obvykle chovají rodiče agresorů. Po jednáních s nimi většinou konstatují, že se dětem vlastně nelze divit, mají-li doma takový vzor. Pro laika mnohem méně pochopitelné je chování rodičů obětí. Snad ještě nikdy se dotazovaní učitelé nesetkali z jejich strany s plnou a bezvýhradnou podporou. Dotazovaní učitelé se shodli, že existují případy a nejsou žádnou výjimkou, kdy jde o jasnou šikanu, a rodiče postižených hledí na šetření s obavami, někdy učitele dokonce prosí, aby nic nepodnikali. V závěru rozhovorů s dotazovanými učiteli jsem se zeptal na jejich zkušenosti s trestáním šikany. Přestože šlo o učitele ze tří základních škol, byl postup, o kterém hovořili, obdobný. Poukázali na to, že je nutné k trestání pachatelů přistupovat nekompromisně. V nejnižších ročnících se řeší případy obvykle důtkou a důkladným rozebráním situace jak s pachateli, tak s jejich rodiči. Učitelé věří, že v tomto věku a při spolupráci rodiny a školy by tento výchovný prostředek mohl být dostačující. Při opakované šikaně nebo ve vyšších ročnících je postup tvrdší: snížená známka z chování je minimem, škola dává jasně najevo, že toto chování nebudeme tolerovat. Zároveň škola nezapomíná na oběť. Ve spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou oběť učí novým modelům chování, aby se zabránilo nebezpečí, že se situace bude opakovat s novým pachatelem.

Role učitele v problematice šikany na školách je tedy náročná nejen na jeho pedagogické schopnosti a dovednosti, ale i na samotnou učitelovu psychiku. Jde o situace, kdy se šikanování „provalí“ a nejjednodušší je svalovat vinu na vedoucího skupiny – v podmínkách základní školy tedy na třídního učitele. Argumentace, že kdyby měl dotyčný pořádnou kázeň, bylo by vše v pořádku, je opravdu velmi zjednodušená a zkreslující celou problematiku šikany. Obviňování pedagoga v souvislosti se šikanou není ve školní praxi většinou na místě. Vždy je nutné pohlížet na šikanu ve všeobecném pohledu, zvláště je nutné mít na zřeteli sociální kontext tohoto problému. Je nutné si uvědomit, že svět dětí je vždy reflexí světa dospělých. Škola nedokáže zázraky, nezvládne sama boj s násilím a šikanováním, pokud při výchově nepomůže rodina, která nebude akceptovat brutalitu a násilí v každodenním životě. Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka, a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

3. Šikana z právního hlediska

Šikanování je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý a komplexní problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví. Právní definici šikany v našem právním řádu nenajdeme. Nicméně na potřebu komplexního řešení šikany reagovalo Ministerstvo školství, které vymezilo problematiku šikany. Závazný pokyn Ministerstva školství však pokrývá pouze školní oblast, neřeší a z povahy věci ani nemůže řešit všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutno hledat v právních předpisech trestního, občanského či správního práva. *Právní řešení šikany* je tedy problematické. Právní nástroje, jak agresora potrestat a zastavit další šikanu, se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet.⁴⁷ Prvním místem, kam se obrátit, je sféra školy, neboť právní řád přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví apod.), pak bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, resp. je zastaveno např. pro nedostatek věku pachatele. Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení (žaloba na náhradu škody, žaloba na ochranu osobnosti). Základním problémem školní šikany je ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, které nejsou plně duševně vyvinuty, následky mohou negativně ovlivnit další výchovu oběti i agresora. Agresoři nejsou mnohdy pro nedostatek věku trestněprávně či občanskoprávně odpovědni.

⁴⁷⁾ Lovasová, L. 2005. *Děti a jejich problémy*. 1. vyd. Praha : Sdružení Linka Bezpečí, 2005. s. 23.

3. 1 Šikana z pohledu paragrafů

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost“⁴⁸. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou, nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, kdy se tak děje úmyslně.

Dále musí být splněny tyto podmínky:

- pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak
- jsou vymezeny v trestním zákoně
- musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání
- jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek za trestný čin považován. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákoníku⁴⁹, a to jako: trestný čin omezování osobní svobody – např. bránění ve volném pohybu (přivazování k topení, k židli, zavírání na záchodě apod.), trestný čin vydírání – např. poškození - oběť je pod pohrůzkou násilí nebo násilím nucen k nějakému úkonu („Donesíš peníze nebo tě zmlátíme“, „Udělej padesát kliků nebo ti zlomím ruku“, „Lehni si na zem, nebo tě příště zkopu ještě víc“), trestný čin loupeže – např. násilné jednání s úmyslem zmocnit se věci oběti. K naplnění skutkové podstaty stačí i výhrůžka takovým násilím („Dej sem ten mobil, nebo tě...“), trestný čin ublížení na zdraví, trestný čin poškozování cizí věci - Ničení oblečení, osobních věcí apod., trestný čin znásilnění, sexuální nátlak - Projevy sexuálního šikanování.

K tomu, aby byl pachatel postížen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází, neznamená to však, že nemohou být postíženi jinak, případně mohou být postíženi rodiče. Nezletilý pachatel může být postížen nařízením ústavní výchovy, může nad ním být stanoven dohled. Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů. Šikanózní jednání agresora může naplnit skutkovou podstatu trestných činů vydírání (§ 175 trestního zákoníku),

⁴⁸) <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo> 25. 3. 2011

⁴⁹) ÚZ Trestní zákoník 2010 Trestní řád 2010 č. 41/2009

omezování osobní svobody (§ 171 tr. z.), útisk (§ 177 tr. z.), ublížení na zdraví (§ 146 tr. z.), loupež (§ 173 tr. z.), krádež (§ 205 tr. z.), poškozování cizí věci (§ 228 tr. z.), znásilnění (§ 185 tr. z.), kuplířství (§ 189 tr. z.). U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000 Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu.

Aby byl *pachatel trestně odpovědný*, musí být splněny tyto podmínky trestní odpovědnosti:

1. musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoníku
2. protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem
3. mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinná souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek)
4. zavinění pachatele (úmysl, nedbalost)
5. pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 15-ti let a být příčetný.⁵⁰

Je škola vůbec odpovědná za šikanu a kdy tato odpovědnost nastupuje?

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany, a to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod. Pedagogičtí pracovníci stejně jako ředitel školy nesou odpovědnost za chování žáků probíhající během výuky, ale i o přestávkách, jinak řečeno mají odpovědnost po celou dobu, kdy je žák svěřen jejich dočasnému dozoru (od vstupu do školy až po její opuštění, ale např. i při různých výletech, exkurzích apod.). Pokud je tedy šikana páchána v tomto období, pak je na místě odpovědnost příslušných pedagogických pracovníků za ní. Odpovědnost pedagogických pracovníků je stanovena v § 27 nařízení vlády č. 108/1994, kterým se provádí zákoník

⁵⁰⁾ ÚZ Trestní zákoník 2010 Trestní řád 2010 č. 41/2009

práce a některé další zákony, dále čl. 8 Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení č. 14 269/2001-26. Povinnost ředitele je potom stanovena v § 3 zák. č. 564/1990 o státní správě a samosprávě ve školství. Přímo povinnost preventivně působit a řešit šikanování je stanovena i v preambuli a čl.1 odst.2 Metodického pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22.

3. 1. 1 Právní odpovědnost školy

Řešením šikany se zabývá Metodický pokyn ministra školství č. 28 275/2000-22 dále jen „pokyn“. Ten navazuje na pokyn MŠMT čj. 14 514/2000-51 o řešení sociálně patologických jevů na škole. Pokyn stanoví tyto základní povinnosti školy a jejích pedagogů v případě výskytu šikany u žáků. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školních zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc. Cílem pokynu je upozornit pedagogy, žáky a rodiče na problematiku šikany, upozornit na znaky jejích projevů a poskytnout návod, jak postupovat při jejím řešení.

Článek 3 stanoví *povinnosti školy v prevenci a řešení šikany*. Škola má zejména tyto povinnosti:

Za systémové aktivity v oblasti prevence šikanování *odpovídá ředitel školy*. Jeho povinností je zejména:

- *seznámit žáky, učitele, vychovatele, výchovné poradce, ředitele a školní inspektory s problematikou šikany, má zajistit školení a další vzdělávání pedagogů v této problematice,*

- *seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikany, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování (školní metodik prevence, výchovný poradce), spolupracovat s odbornými institucemi ministerstva školství,*
- *ustanovit metodika prevence šikany, který odpovídá za informovanost pedagogů a aktivně se podílí na řešení problémů šikany,*
- *spolupracovat s žáky, rodiči a pedagogy při řešení šikany (zde má být kladen důraz na důvěrnost informací viz,*
- *stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu,*
- *zajistit zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách*

3. 2 spolupráce škola a policie

Škola a její pracovníci mají *povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí* skutečnosti, které ohrožují žáka, a spáchá-li žák trestný čin či opakovaně spáchal přestupek (viz. Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR Č.j. 25884/2003-24). Trestní stíhání může být problematické u agresorů, kteří nedovršili 15 let věku, jejichž trestní stíhání je nepřipustné. V případě závažné trestné činnosti (trestné činy, za něž by připadal v úvahu výjimečný trest, např. vražda) těchto trestně neodpovědných agresorů starších 12 let soud uloží *ochrannou výchovu* ve zvláštních výchovných zařízeních, jejíž podmínky jsou stanoveny v trestním zákoníku. Soud tak může učinit též, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší patnácti let, která spáchala čin, který by byl jinak trestný. Agresorovi je třeba spolehlivě dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz - lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora. Vyšetřování šikany je v první fázi záležitostí učitelů, bohužel, díky specifitě tohoto rizikového chování, se sami učitelé dopouští mnohých chyb, které pokud případ převezme policie, komplikují postupy samotných policistů.

Projekt „Minimalizace šikany“

MIS je první projekt v České republice, který hledá systémový a celostátně použitelný lék na boj proti šikaně na školách. Hlavním záměrem bylo vytvořit program, který významně sníží míru šikanování ve školách.

Projekt klade důraz na postupné nastartování procesů tvorby bezpečného prostředí ve školách. MIS se soustředí na dlouhodobé vzdělávání celých učitelských týmů s následnou podporou zavádění změn přímo ve školách.

Důvodem vzniku projektu je alarmující výskyt šikany na školách. O šikaně se v současné době hodně hovoří, ale neexistuje její dlouhodobé a systémové řešení. Učitelé nejsou odborně připraveni šikanu rozpoznat a řešit.

Mnoho učitelů ji ve své škole či třídě vůbec nepřipouští. MIS iniciovala, financuje a zajišťuje Nadace O2, která se intenzivně věnuje zlepšování komunikačních problémů dětí a mládeže. Koordinátorem projektu je občanské sdružení AISIS, specializované na obecně prospěšné a vzdělávací programy. Odborným garantem projektu je psychoterapeut Michal Kolář.

Jedním z úkolů MIS je vyškolit dostatečný počet lektorů, kteří budou schopni dále vzdělávat pedagogy a současně erudovaně pomáhat při zavádění speciálního programu proti šikaně do škol.

Cílem projektu je na pilotních školách ověřit metody budování bezpečného klimatu a boje proti šikaně. Učitelé pilotních škol postupně procházejí systémem seminářů, kde se dozví vše podstatné o šikaně, metodách osobnostní a sociální výchovy a získají nástroje pro zavádění speciálního programu proti šikaně.

3. 2. 1 Specifika spolupráce škola – policie v oblasti primární a sekundární prevence

Jak už jsem ve své práci uvedl, prvním místem, kam se rodiče šikanovaného dítěte mohou obrátit s prosbou o pomoc, je sféra školy, neboť právní řád ji přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům. Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví apod.), pak bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, resp. je zastaveno např. pro nedostatečný věk pachatele. Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občansko-správního řízení (žaloba na náhradu škody, žaloba na

ochranu osobnosti). Je nutné mít stále na paměti tu skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, tudíž agresori jsou většinou ve věku, kdy sami ještě nejsou trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. Dalším úskalím je situace, kdy je oběť pod pohrůzkou násilí nucena k páčání trestných činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří jí nevěří, že delikty spáchala z donucení. Z výše uvedeného vyplývá, že čím komplikovanější je právní řešení šikany, tím více pozornosti je třeba věnovat **její prevenci**.

Primární prevence

Tato prevence se uplatňuje v případech, kdy ještě k šikaně nedošlo. Informuje děti a rodiče o preventivních aktivitách školy, kam právě jejich děti dochází. Do této prevence spadá i spolupráce s Policií ČR. Pracovníci Policie aktivně s dětmi hovoří, vysvětlí jim činnost jejich práce, vysvětlí jim jejich pravomoci v této problematice a zároveň chtějí navodit zdravé klima ve třídě, posílit sebevědomí žáků a naučit je hledat řešení v otázkách šikany. Vždy však k celkové práci s dětmi musí přihlídnout na jejich věk.

Sekundární prevence

Sekundární prevence se užívá v situacích, kdy šikana je již přítomným a vzniklým problémem a kde se již musí přistupovat k opatřením, aby se tato situace již neopakovala. Do této prevence spadá včasná diagnostika, okamžité vyšetření, opatření, která oběť před dalším násilím ochrání. Rozhovory s rodiči oběťmi a rodiči agresora. Patří sem také práce s agresory, a to taková, že se agresor potrestá, dále se sleduje jeho chování, tlumí se jeho agrese a je zde možnost jeho zaměstnání nějakou aktivitou, kdy pak nemá tolik volného času na provádění šikany.

Zvyšování právního vědomí a projekty zaměřené proti šikaně **na úrovni primární prevence** je realizováno a podporováno řadou aktivit, jejichž cílem je předávání informací z oblasti právního vědomí a vštěpování společenských norem dětem a mladistvým všech věkových kategorií. Existuje široké spektrum způsobů a forem, kterými je tohoto cíle dosahováno. Kromě předmětů v rámci vyučování se jedná o přednášky, besedy a edukační cykly, jako je například projekt „Učíme se s policií“, Novelou zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách byl do zákona o sociálních službách doplněn nový druh sociální služby, a to sociální služby intervenčních center § 60 a.⁵¹ Preventivně informační skupiny PČR, oddělení prevence

⁵¹) <http://www.mpsv.cz/cs/4228> 12. 1. 2010

MP a MÚ nebo dnes již všeobecně známý a v celé republice standardně realizovaný projekt „Ajaxův zápisník“,⁵² různé informační materiály (publikace, skládačky, samolepky, letáky, plakáty), tematicky zaměřené výtvarné či literární soutěže apod. Realizátory aktivit zaměřených na zvyšování právního vědomí na úrovni primární prevence bývají pracovníci MÚ, učitelé, odborně zaměřeni pracovníci nestátních neziskových organizací, preventisté státní policie (PIS) nebo městských policií, kteří absolvovali akreditovaný program nestátní neziskové organizace Partners Czech, o.p.s. „Právo na každý den“ (dříve známý pod názvem „Street law“). „Právo na každý den“ je interaktivní program založený na diskusi o problémech a na spolupráci ve skupině. Účastníkům předává jak základní právní znalosti z oblastí rodinného, pracovního, trestního a občanského práva, tak praktické dovednosti v komunikaci a při řešení konfliktů nenásilným způsobem. Program „Právo pro každý den“ a jeho základní učební materiál – manuál „Právo pro každého“ jsou využívány i na úrovni **sekundární prevence** ve specifických projektech, které jsou zaměřeny proti fenoménu šikany, xenofobie, extremismu a dalším projevům nevhodného chování. Nově je využíván také jako základ resocializačního programu pro cílovou skupinu mladistvých pachatelů, kteří jsou klienty Probační a mediační služby ČR (dále jen „PMS“). „Právo pro každý den“ v modifikaci probačního programu se zaměřuje především na odpovědnost za spáchaný čin, na eliminaci následků nežádoucího chování a na perspektivu života bez konfliktů se zákonem.⁵³ Odbor prevence kriminality ve spolupráci s Partners Czech, o.p.s. zajistil specifický meziresortní projekt zaměřený na práci s rizikovými, delikventními a ohroženými dětmi „Systém včasné intervence“ (dále jen „SVI“).⁵⁴ Cílem projektu je rychlá, adekvátní a účinná pomoc dětem a mladistvým, kteří se dostávají do konfliktu se zákony. V zásadě jde o vytvoření optimálních podmínek pro sociálně nápravné intervence státní a veřejné správy i nestátních organizací, tzn. systému, ve kterém dle zpracované metodiky spolupracují všechny subjekty mající za děti a mladistvé odpovědnost. Projekt je založen **na třech pilířích:**

Prvním z nich je vytvoření metodické spolupráce a koordinace činnosti mezi institucionalizovanými účastníky SVI, což umožňuje efektivně pracovat s klientem, jeho rodinou a prostředím (komunitou), kde žije. **Druhým** pilířem je vytvoření jednotného informačního prostředí, které zjednodušuje administrativu a přitom efektivně umožňuje předávání, doplňování, sdílení a vyhodnocování informací mezi

⁵²) <http://www.policie.cz/clanek/ajaxuv-zapisnik-328720.aspx> 2. 4. 2011

⁵³) www.mppardubice.cz/prevence/pravo-na-kd.html 28. 3. 2011

⁵⁴) www.mvcr.cz/clanek/dotace-a-granty-system-vcasne-intervence.aspx 2. 4. 2011

účastníky SVI. **Třetím** pilířem jsou konkrétní praktická opatření, která tvoří samotný proces nápravy delikventa. Jeho obsah je závislý na místních podmínkách (personálních a materiálně technických) a na iniciativě a schopnosti místně působících subjektů poskytovat doplňkové služby. Tento pilíř je velmi důležitý, protože prostřednictvím praktických programů a opatření probíhá vlastní proces práce s dítětem a jeho rodinou. Sem patří probační resocializační programy, všechny další odklonové, podpůrné, resocializační, socializační programy a také projekty pro práci s problémovými dětmi a mládeží⁵⁵.

3. 2. 2 Typy prevence šikany na základní škole

Prevence ve třídních hodinách

Jak jsem se již v předchozím textu zmínil, nezbytnou podmínkou prevence šikanování je systematická a odborná práce se třídou. V podstatě jde o práci třídních učitelů se skupinovou dynamikou třídy. Je nutné, aby třídní učitel alespoň minimálně podporoval růst pozitivních vztahů ve skupině. V prostoru třídnických hodin lze nejučinněji ovlivňovat pozitivně vztahy mezi dětmi a uplatnit metody osobnostně sociální výchovy.

Součástí třídnických hodin může být diskuse, jaký je rozdíl mezi šikanováním a šikádlením, vytvoření třídní charty proti šikanování, hledání odpovědi, co mohou udělat ostatní a co já sám, abychom se ve třídě cítili bezpečně a v pohodě, řešení otázky, co by se dalo dělat společně zajímavého, sebehodnocení, kooperační hry. Programy třídních schůzek žáků na I. stupni mohou mít řadu zvláštností. V popředí jsou kooperační a tvořivé hry, hraní pohádek, čtení bajek a povídání si o zážitcích z programu atd., navíc je vhodnější rozdělit tuto činnost na kratší časové úseky v rámci vyučování celého týdne. Nutností je, aby třídní učitelé prošli alespoň minimálním programem zaměřeným na práci s dynamikou třídy.

Prevence ve výuce

Téma prevence šikany je zapracováno do školního vzdělávacího programu. K tomuto účelu jsou využity předměty, které se přímo vztahují k prevenci sociálně patologických jevů (výchova ke zdraví, výchova k občanství). Částečně se prevence

⁵⁵) <http://www.mvcr.cz/bezpecnost/delikventi.html> z 10. 1. 2010

šikany objevuje také v předmětech, jako je český jazyk, tělesná výchova, výtvarná výchova. Vhodné je také využití projektového vyučování.

Prevence ve školním životě mimo vyučování

Je samozřejmé, že speciální program se nemůže odehrávat pouze ve třídách, ale měl by se stát přirozenou součástí života dětí v celé škole a ve všech činnostech, které škola pořádá a zodpovídá za ně. Do školního života zahrnujeme dění, které přesahuje rámec oficiální činnosti třídy – jsou to například přestávky, žákovský parlament, družina, mimoškolní aktivity (sportovní soutěže, kroužky, návštěva filmových a divadelních představení, školy v přírodě, zimní a letní kurzy apod.).

Ochranný režim

Účinný ochranný režim před šikanováním má celoškolskou působnost. V obecné rovině do něj patří zejména dvě základní věci: školní řád a dozory učitelů.

Spolupráce s rodiči

Vhodný způsob seznámení rodičů s aktivitami školy a vůbec s problémem šikany

je pro fungování programu užitečný. Informace poskytujeme prostřednictvím třídních schůzek, webových stránek školy a informačních letáků. Nedílnou součástí je poskytování poradenských služeb rodičům obětí i agresorů.

Školní poradenské služby

Prevenici šikany zajišťuje školní metodik prevence a výchovný poradce. Snažíme se zajistit spolupráci s psychologem, který by do školy docházel alespoň 1x týdně a byl k dispozici žákům, rodičům i učitelům.

Výchovný poradce, metodik prevence a psycholog vytváří poradenské služby, v rámci kterých jsou poskytovány individuální, skupinové a komunitní služby žákům, rodičům i pedagogům.

Úkolem metodika prevence je garance tvorby a evaluace speciálního programu proti šikaně. Doladování rámcového programu se děje ve spolupráci s výchovným poradcem a ostatními pedagogy.

Spolupráce se specializovanými zařízeními

Snahou škol je funkční spolupráce s těmito zařízeními, proto školy organizují různá setkání se zástupci jednotlivých zařízení a pedagogy. K nejdůležitějším institucím, se kterými škola spolupracuje, patří pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče a speciálně pedagogická centra. Velmi důležitou úlohu a postavení při spolupráci se školou zaujímá Orgán sociálně-právní ochrany dětí

a mládeže (OSPOD). Jeho zaměstnanci - sociální pracovníci a kurátoři, dle litery zákona⁵⁶ pomáhají nacházet optimální řešení výchovných problémů dětí a mladistvých, zejména v souvislosti s trestnou činností. Vzhledem k tomu, že šikana narušuje psychický i fyzický vývoj dítěte, nelze opomenout spolupráci školy s odbornými dětskými lékaři, jejich poradenská a terapeutická péče je při řešení důsledků šikany neodmyslitelná. Pokud jde o závažné případy šikanování, navazuje škola kontakt s policií ČR. V posledních letech v České republice přibývá stále více organizací, které se aktivně zapojují do řešení patologických projevů šikany. Tato skutečnost je, dle mého názoru, důkazem toho, že naše společnost nechce být pasivní k vzrůstající agresivitě dětí a mladistvých. Viz příloha č. 1.

Vztahy se školami v okolí

Zodpovědnost školy za šikanování, které se odehrává přímo ve škole, se nedá oddisktovat. Některé těžkosti nastávají v případě násilí mimo školu, neboť neexistuje ostrá hranice mezi školními a mimoškolními šikanami. Mimoškolní šikanu lze označit jako násilí, které se děje mimo areál školy, nicméně má nějaký významný vztah ke škole. Škola díky mimoškolní šikaně může být také vtažena do řešení takového případu. Prakticky může jít například o případy, kdy agresori a oběti jsou z jiných škol nebo parta násilníků z jedné školy systematicky terorizuje děti na sídlišti.

V takovém případě je zapotřebí navázat spolupráci s vedením školy, odkud další protagonisté šikanování jsou. Významnou úlohu zde hraje spolupráce se sociálními kurátory a policií.

⁵⁶) ÚZ Trestní zákoník 2010 Trestní řád 2010 č. 41/2009

4. Praktická část

4.1 Kasuistiky případů šikany na základní škole řešených Policií ČR

Vzhledem k ochraně osobních dat je v následujících případech pozměněno jméno i místo skutku.

Kasuistika č. 1 - eskalace násilí

rodinná anamnéza oběti:

Jana K. - žákyně 5. třídy základní školy. Patřila mezi žáky s výborným prospěchem. Byla uzavřené povahy, ve třídě neměla žádného spolužáka, se kterým by se stýkala a kamarádila. Jana pochází z fungující rodiny. Oba jeho rodiče jsou státní zaměstnanci a rodina je dobře zabezpečena. Má starší sestru Kláru, která chodí do 1. ročníku gymnázia. Výchovné problémy v rodině nejsou.

Vzhledem k tomu, že byla Jana uzavřená, málo komunikativní, většinu času strávila doma nad učením a četbou, rodiče nezpozorovali žádné změny, které by je vedly k tomu, že je šikanována.

aktuální stav:

Na začátku školního roku propadl do jejich třídy hoch. Roman byl o rok starší než ostatní děti.

rodinná anamnéza agresora:

Roman pocházel z úplné rodiny, ale jeho rodiče většinu času trávili po restauracích. Chlapec si v podstatě dělal, co chtěl. Byl podprůměrným žákem, propadal ze dvou předmětů. K učitelům ve škole byl drzý, zanedbával školní povinnosti a vyhledával konfliktní situace. Měl i sníženou známku z chování. Rodiče neměli zájem spolupracovat se školou.

aktuální stav:

Roman zase neměl vypracovaný domácí úkol z matematiky. O přestávce si na něj vzpomněl a chtěl si ho napsat. Protože však měl s učením problémy, rozhodl se, že úkol opíše od Jany. Jana mu však úkol odmítla půjčit. O sešit se chvíli přetahovali, nakonec se Janě podařilo sešit vytrhnout a utekla s ním na chodbu. Davidovi vyběhl za ní. V té době vcházela do třídy paní učitelka a obě děti vrátila zpět, aniž by se jich zeptala, proč utíkají ven ze třídy. Roman dostal nedostatečnou za nesplněný úkol. V tu chvíli se rozhodl, že se Janě pomstí.

Po skončení vyučování si ni počkal před školou. Přitlačil ji zdi a v návalu vzteku ji začal kopat do nohy. Přitom jí vyhrožoval, že se mu musí Jana omluvit a něco sladkého mu musí koupit. Jana ze strachu, udělala vše, co po ní chtěl. Ovšem tím to všechno teprve začalo. Roman požadoval po Janě, že se mu musí každý den po vyučování omlouvat za tu pětku, kterou dostal a každý den ho musí něčím uplácet. Vedle jídla začal Roman po Janě vymáhat peníze. Jeho agrese se začala stupňovat, a když se náhodou neměla Jana čím „vykoupit“, zbil ji a vyhrožoval dalším bitím, pokud o tom někomu řekne. Roman měl najednou peníze. Obklopil se dalšími třemi spolužáky, kteří patřili ve třídě k těm prospěchově slabším a společně začali peníze utrácet. Chlapci se postupně začali zapojovat do šikanování Jany. Jednou musela běhat po čtyřech a štěkat jako pes, každý den pak musela každého z nich oslovovat **pane**, nebo jim musela otevírat dveře. Pokud se někdy odmítla podrobit, okamžitě ji zbili. Jana měla po těle modřiny, ale dařilo se jí je úspěšně schovávat. A pokud si náhodou rodiče nějaké modřiny všimli, vždy se na něco vymluvila. Strach z toho, že se jí pomstí, pokud to někomu řekne, byl mnohem větší.

Situace se vyhroutil po půl roce, v lednu. Jana se vzepřela nesmyslnému příkazu chlapců, aby se šla ze školy ve sněhu v pantoflích. Když odmítla, hoši se na ni vrhli a začali z ní strhávat oblečení. Jana se za všech sil bránila, křičela, plakala a prosila, ať jí nechají. Podařilo se jí utéct. Když to hoši zjistili, pustili se za ní a cestou po ní začali házet kamení. Jana utíkala, jak nejrychleji mohla, ale na zledovatělém chodníku uklouzla. Bohužel právě v tu chvíli po ní jeden z kluků hodil velký kámen tak nešťastně, že jí rozbil hlavu. A tehdy vyšlo všechno najevo.

Janu odvezli do nemocnice, museli jí zašít ránu na hlavě a zlomenou nohu jí dali do sádry. V nemocnici se rozhodla, svěřit se rodičům a vyprávěla jim o všem, co se jí stalo.

resumé:

Rodiče se rozhodli vše nahlásit ve škole. Vzhledem k tomu, že Janě chlapci způsobili zranění, ředitel celou věc oznámil na Policii. Třebaže byla naplněna skutková podstata trestného činu „ublížení na zdraví“ a „vydírání“, skutek byl nakonec policií odložen, neboť s ohledem na věk, nejsou chlapci trestně odpovědní, a proto je trestní stíhání nepřipustné.

Na uvedeném případě šikany je zcela zřetelné, jak se šikana postupně vyvíjela. Od prvního stadia ostrakizmu, přes přitvrzování agrese až po vytvoření jádra, kdy se k agresorovi postupně přidali jeho kumpáni a šikanovali Janu společně.

Kazuistika č. 2 – fyzické násilí rozšiřující se na širší sociální prostředí

aktuální stav

Čtrnáctiletý František F. v Praze opakovaně fyzicky napadl mimo školní budovu svého spolužáka, tento žák věc oznámil rodičům a ti se obrátili na ředitelku školy. Ředitelka školy následně, po projednání věci se zúčastněnými věc oznámila na Policii. Policie provedla šetření v ZŠ. Poté, co agresor zjistil, že poškozený o tomto konfliktu informoval policii, začal na poškozeného vyvíjet psychický a fyzický nátlak, aby věc stáhnul nebo popřel, vyhrožoval mu jeho likvidací, nebo likvidací jeho rodiny. Začal vyhrožovat i sourozencům oběti. Pod tlakem tohoto vyhrožování byl poškozený donucen křivě vypovídat jak na Policii, tak před vedením školy.

rodinná anamnéza agresora :

V biologické rodině u otce a matky závislost na alkoholu. Od pěti let umístěn do pěstounské rodiny. Výchova pěstounských rodičů je příliš protektivní a ochranná. Pěstouni uvádějí, že měli o dítě skutečně často zvýšený strach, žili s pocitem, že jejich dítě neobstojí v běžném světě a měli tendenci Františka přespříliš ochraňovat, zakazovali mu spoustu činností, pobyt venku mezi dětmi.

osobní anamnéza agresora:

Fetální alkoholový syndrom s důsledkem nižšího intelektu a určité motorické neobratnosti. Diagnostikována instabilita, hraniční a kolísavý intelekt. Hůře se orientuje v prostoru a čase. Špatně se soustředí. Naučí se vždy vše, co ostatní vrstevníci, potřebuje však více času a trpělivost vychovatele. Neumí hospodařit s penězi. Mívá konflikty s muži, ženy poslouchá ochotně. Je přecitlivělý, střídání nálad. Při konfliktu s druhými dětmi může dojít k afektu.

školní anamnéza agresora

Pro splnění školní docházky zvolena základní škola speciální. Na prvním stupni dobrý prospěch, problémy s vrstevníky. František se neustále snaží o komunikaci, spolužáky však tím obtěžuje, následně je popichuje slovně i fyzicky. Špatně chápe pravidla her, má problémy v tělesné výchově, při hrách dochází často ke konfliktům. Na druhém stupni se objevují častější konflikty se spolužáky. Slovní rozepře s učiteli.

resumé

Třebaže byla naplněna skutková podstata trestného činu „ubližení na zdraví“ a „vydírání,“ skutek byl nakonec policií odložen, neboť s ohledem na věk, není František trestně odpovědný, a proto je trestní stíhání nepřipustné. Věc byla postoupena k projednání soudem pro mládež.

Kazuistika č. 3 - **eskalace fyzického násilí**

aktuální stav

Žák Adam B. (sedmá třída) opakovaně nejméně ve třech případech napadl svého spolužáka bydličního ve stejném vchodu panelového domu. K fyzickým útokům docházelo vždy po vyučování. Oznámení na policii bylo podáno ošetřujícím lékařem, který napadeného chlapce musel v důsledku zranění hospitalizovat. Během útoku agresor spolužákovi způsobil otřes mozku a zlomeninu malíčku na ruce, dotyčný žák byl hospitalizován na chirurgickém oddělení a jeho léčba trvala nejméně 4 týdny. Na základě oznámení lékaře policie informovala školu a bylo započato vyšetřování tohoto případu.

školní anamnéza agresora

V průběhu vyučování se dotyčný Adam B. nikdy agresivně neprojevoval, zcela jiná situace nastala vždy o přestávce, kdy s ním třídní učitel neustále řešil drobné konflikty zvláště s hochem, který byl později hospitalizován. Třídní učitel agresora hodnotil jako oblíbeného ve skupině vrstevníků, šlo o člena školní hudební skupiny. Ve skupině vrstevníku vždy zaujímal dominantní postavení. Při pohovorech s třídním učitelem ohledně jeho agresivního chování vůči spolužákům chlapec nereagoval agresivně, učiteli vždy slíbil, že se to nebude opakovat, neustále říkal, že se jen tak pošťuchují. Za své chování dostal v pololetí ředitelskou důtku. Rodiče Adama odmítají spolupracovat se školou, na třídní schůzky nedochází, údajně kvůli velké pracovní vytíženosti. Oba rodiče s třídním učitelem komunikují pouze telefonicky, dané chování svého syna bagatelizují.

resumé

Bylo prokázáno, že se nezletilý Adam B. popsaného jednání dopustil, ale s ohledem na jeho věk je trestní stíhání nepřípustné.

Kazuistika č. 4 – **kombinace sexuální obtěžování a fyzického násilí,**

aktuální stav

Dvě dívky Iveta L. a Simona B. žákyně páté třídy oznámily ředitelce a výchovné poradkyni, že byly opakovaně sexuálně obtěžovány spolužáky ze sedmé třídy. Po projednání s oběma děvčaty, ředitelka danou událost oznámila na Policii. Ředitelka současně s oznámením skutku policii, informovala matky obou dívek.

vyjádření oznamovatele

Skupina chlapců, cestou ze školy napadli nedaleko školy u parčíku dvě spolužačky. Šlo o napadení dva dny po sobě jdoucích, vždy se skupina chlapců zaměřila na jednu dívku.

popis události ze strany obětí

Iveta L. uvádí, že se na ní spolužák vrhnul u parku a porazil ji na zem. Dva jeho kamarádi ji držely nohy a ruce. K. CH. ji osahával pod tričkem, pak ji rozeplnul kalhoty a strkal prsty do „pipiny“. Iveta se snažila křičet, ale zacpali jí pusou, moc se bála, že ji udusí, tak radši přestala. Tři kamarádi K. CH. se snažili zabránit kolemjdoucím dětem, aby Iloně pomohly. Po chvíli jí K. CH. pustil a spolu se svou partou utekl. Druhý den o přestávce ji na chodbě školy přitiskl ke zdi a osahával pod tričkem, přitom ji přesvědčoval, aby s ním chodila, že pak jí dá pokoj. Napadení a obtěžování druhé dívky Simony B. mělo zcela identický charakter.

popis události ze strany agresorů

Skupiny pěti chlapců se přiznala. Konstatovali, že to byla legrace a dívky je provokovaly. Jakým způsobem, to nedokázali definovat. K.CH. byl kamarády označen za toho, kdo vše vymyslel a oni se ho báli, tak ho poslouchali. Dotyčný K.CH. chodil po škole a vytahoval se jak dívky „vyprstil“.

resumé

Protože trestní stíhání je nepřijatelné, neboť jde o osoby, které pro nedostatek věku nejsou trestně odpovědné. Věc bude postoupena k projednání soudem pro mládež

Závěr

Při své profesi policisty se s různými podobami agrese v chování osob setkávám velmi často. Sám mohu ze své praxe potvrdit skutečnost, že agresivita jednotlivců je stále brutálnější a bohužel věková hranice osob, se kterými se v každodenní práci setkávám, je nižší. Pracuji v okrajové části Prahy, kde je poměrně velké množství škol a není týdne, kdybychom nebyli voláni do škol právě k řešení různých podob nezvládnuté agresivity mezi žáky. Při vyslovení pojmu šikany má každý z nás „jasnou“ představu o obsahu tohoto pojmu, málokomu se však vybaví složitost této problematiky a právě na tuto skutečnost jsem se ve své práci zaměřil. Při podrobné analýze šikany, jsem si uvědomil řadu závažných momentů, které se v samotném pojmu šikany ukrývají.

Ze studia odborné literatury vyplynulo, jak důležité je odhalování příčin vzniku šikany. Právě analýzou těchto příčin, v konkrétním případě, lze zvolit specifický preventivní přístup k tomu, aby se následné patologické chování nerozvinulo. Musím konstatovat, že jsem za šikanou vždy viděl pouze jedince - osobu, která je psychicky labilní a má problémy s ovládním. Skutečnost, že šikana není jen záležitostí jedince, nýbrž jeho širokého sociálního prostředí mi byla určitým způsobem zastíněna. Vzhledem k tomu, že jako policista studuji pedagogický obor, zaměřil jsem se konkrétně na problematiku šikany na základní škole.

Z literatury a z rozhovorů s pedagogy jsem dospěl k velmi pozitivnímu závěru – šikana díky odborníkům přestala být tabuizovaná. Jedním z odborníků, který se o tuto skutečnost zasloužil, je etoped, psychoterapeut a průkopník v boji proti šikaně, Dr. Michal Kolář. Jeho poznatky se staly výchozími pro zpracování Metodického pokynu MŠMT k prevenci a šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. 24 246/2008. Velké množství odborné literatury poukazuje ve formě řady doporučení na to, jak šikaně předcházet, jak šikanu diagnostikovat, a v neposlední řadě, jak proti ní bojovat. Musím konstatovat, že osvěta v podobě literatury, která je přístupná široké veřejnosti, mne samotného ubezpečila, že naše společnost má eminentní zájem s tímto fenoménem bojovat. Ve své práci jsem se zaměřil zejména na roli pedagoga-učitele. Obtížnost jeho pozice v rámci fenoménu šikany vyplývá již ze samotného faktu, že učitel stojí ve třídách tváří v tvář tomuto sociálně patologickému jevu. Z rozhovorů s učiteli, se kterými jsem byl v kontaktu nejen jako student vysoké školy, ale i jako policista, řešící konkrétní případ šikany, vyplývají závěry, které můj velký optimismus,

související s novým pohledem na šikanu mírní. Sami pedagogové kvitují změnu v přístupu k šikaně, poukazují na nutnost včasné diagnostiky. Učitelé však poukazují na to, že často není v jejich silách vzhledem k rostoucím nárokům na jejich profesi důsledně aplikovat doporučení týkající se boje proti šikaně. Velké počty žáků ve třídách, velký rozsah učiva a časová dotace hodin je na úkor možnosti působení pedagoga na vytváření pozitivních a přátelských vztahů ve třídě. Sami učitelé upozorňují na to, že jim chybí prostor pro proniknutí do skupinových vztahů tříd a například odhalení prvních náznaků závadného sociálního klimatu, které mohou eskalovat v závažné projevy šikany. Učitelé, které jsem oslovil, zdůrazňují, že jediným efektivním bojem proti tomuto sociálně patologickému jevu je prevence. Tomuto zjištění však neodpovídá časový prostor, který by mohli učitelé využít pro preventivní působení nejen na jednotlivého žáka, ale i na celou třídu.

Jak jsem se již výše zmínil, při výkonu své profese se stále častěji dostávám do kontaktu s učiteli základních škol (některé ze zajímavých kasuistik jsem uvedl ve čtvrté kapitole), kteří se na nás, coby policii, obrací se závažnými projevy šikany. Musím konstatovat, že spolupráce s učiteli je velmi dobrá, neboť sami učitelé akceptují využití součinnosti organizací a institucí viz příloha č. 4, které škole napomáhají vést jednotný a důsledný „boj“ proti šikaně. Právě díky dobré spolupráci nejen se školou, ale i s kurátory, věřím, že díky součinnosti řady institucí se v budoucnu šikanu podaří minimalizovat.

Jedním z cílů mé práce bylo upozornit v rámci fenoménu šikany na velmi složitou a nelehkou pozici učitele, který obdobně jako profese policisty v naší společnosti je mnohdy terčem kritiky ze strany široké veřejnosti. Tak jako policisté, tak učitelé nemohou sami patologické chování potlačit či zlikvidovat. Jedině systémový přístup, spolupráce a součinnost napomáhajících profesí může zajistit do budoucna minimalizace jejich projevů. V závěru mé práce bych chtěl vyjádřit svůj osobní obdiv k těm, kteří se s fenoménem šikany snaží bojovat – konkrétně učitelům. Předcházení a včasné diagnostikování tohoto sociálně patologického jevu je v praxi velmi obtížné. My coby policisté se při výkonu své profese setkáváme s jasně zřetelnými projevy šikany, většinou známe agresora a oběť, je tedy snadné zvolit určitý postup. Má úloha v „boji proti šikaně“ je tedy jasná. Pedagog – učitel se ocitá v tomto „boji“ zcela v opačné situaci – neviditelný nepřítel v podobě prvních signálů šikany zaútočí ze zálohy. Touto metaforou chci poukázat na náročnost profese učitele, která vyžaduje od každého stoprocentní nasazení nejen po profesní stránce, ale i po té osobnostní.

Resumé

Cílem práce bylo zmapovat a postihnout podstatu šikany jako závažného společensky nebezpečného jevu v konkrétním prostředí dnešní základní školy. Šikana na základní škole má svůj vývoj a specifika. Rozborem těchto specifík jsem chtěl přiblížit čtenářům složitost rolí všech aktérů tohoto patologického chování, zvláště nelehké role pedagoga. Práce je rozčleněna do čtyř základních kapitol a jednotlivých podkapitol.

První kapitola s názvem Šikana ve školském prostředí je zaměřena na pojmové vymezení šikany jako takové a na specifika prostředí školní třídy. Poukázal jsem zejména na dynamický a vývojový charakter šikany, který poukazuje na složitost v přístupu k tomuto patologickému chování. Kapitola vychází především ze získaných poznatků studií současné dostupné literatury a jejich uspořádáním v jednotlivých logicky jdoucích podkapitolách.

Druhá stěžejní kapitola se věnuje roli pedagoga při prevenci, odhalování a řešení šikany zejména mezi žáky samotnými. V této kapitole jsem provedl komparaci metodického doporučení s rozhovory s pedagogy základních škol.

Ve třetí kapitole je problematika šikany analyzována z hlediska práva, neboť je pojem šikany v právní praxi synonymem pro úmyslné jednání. V jednotlivých podkapitolách jsem chtěl čtenářům přiblížit důležitost součinnosti školy s policií, jakožto další institucí, která se podílí v problematice šikany zejména na sekundární prevenci.

Čtvrtá kapitola je věnovaná rozboru kasuistik, které poukazují na součinnost školy a policie. V závěru práce jsou shrnuty poznatky a cíle bakalářské práce.

Anotace

Šikana z pohledu učitele základní školy - bakalářská práce. Cílem práce je přiblížit důležitost role pedagogů na základní škole s ohledem na specifika sociálně patologického chování - šikany.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole jsem charakterizoval specifika šikany v podmínkách základní školy. V druhé, stěžejní kapitole, jsem se snažil popsat hlavní dovednosti pedagogů a vymezit obtížnost jejich role při setkání s tímto patologickým chováním. Ve třetí části jsem poukázal na závažnost a nebezpečnost důsledků šikany, které poukazují na skutečnost, že prevence a efektivní přístup při řešení zvláště závažných případů šikany nespadá pouze do kompetence školy a pedagoga zvláště. Součinnost s dalšími institucemi (vzhledem k tomu, že jsem policistou, jsem se zaměřil ve své práci na součinnost škola – policie) je bezpodmínečným předpokladem efektivních kroků při společném boji se šikanou. Součástí mé práce jsou i případové kasuistiky, které poukazují na nutnou součinnost mezi školou a policií, zvláště v závažných případech eskalace šikany.

Klíčová slova

šikana, základní škola, pedagog, agresor, oběť, šikana, šikanování, prevence,

Abstract

Bullying from the perspective of primary school teachers - bachelor's thesis. The goal of this thesis is to bring an important role of primary school teachers with regard to the specific socio-pathological behavior - bullying. The thesis is divided into four chapters. In the first chapter, I have described the specifics of bullying in conditions of primary schools. The second, main chapter, I have tried to describe the major skills of teachers and define the difficulty of their role in meeting with the bullying. In the third section, I pointed out the seriousness and danger of bullying consequences, which point to the fact that a prevention and effective approach in dealing with does not fall within only schools and teachers cognizance. Cooperation with other institutions is a prerequisite for an effective step in combating bullying. The case reports are the part of my thesis, which highlight the necessary interaction between the school and the police,

Keywords

bullying, elementary school, teacher, aggressor, victim, bullying, prevention,

Seznam použité literatury

- 1) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- 2) Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- 3) BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003, 197 s.
ISBN 80-86642-08-9
- 4) BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006, 71 s. ISBN 80-00-1522-8
- 5) ELLIOT, M. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 173 s.
ISBN 80-7178-034-0
- 6) ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s.
ISBN 80- 86299-22-8
- 7) FIELD, E.M. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group-Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2
- 8) FONTÁNA, D. *Psychologie ve školní praxi* 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 303
ISBN 80-7178-063-4
- 9) KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s.
ISBN 80-7367-014-3
- 10) KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 128 s.
ISBN 80-7178-123-1
- 11) LOVASOVÁ, L. 2005. *Děti a jejich problémy*. 1. vyd. Praha : Sdružení Linka Bezpečí, 2005. 144 s. ISBN 80-239-4482-7.
- 12) MARTÍNEK, Z. 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- 13) PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 1. vyd. Praha: G+W, 1996, 143 s.
ISBN 80-901896-5-2
- 14) ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s.
ISBN 80- 7178-049-9
- 15) VÁGNEROVÁ, K. a kolektiv. *Minimalizace šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7
- 16) Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*.. 1. vydání, Tribun EU , Brno 2009, 270 s.

Metodické pokyny:

- 17) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních č.j. 20 006/2007-51
- 18) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6
- 19) Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Č.j 21 291/2010-28
- 20) Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22.
- 21) Metodický pokyn spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané Č.j. 25 884/2003-24

Internetové zdroje:

- 21) <http://www.mvcr.cz/bezpecnost/delikventi.html> cit. 10. 1. 2010
- 22) <http://www.mppardubice.cz/prevence/> cit. 1. 4. 2011
- 23) www.mvcr.cz/clanek/dotace-a-granty-system-vcasne-intervence.aspx
- 24) <http://www.mpsv.cz/cs/4228> cit. 12. 1. 2010
- 25) <http://www.policie.cz/clanek/ajaxuv-zapisnik-328720>. cit 28. 3. 2011
- 26) <http://www.mpsv.cz/cs/4228> cit. 12. 1. 2010
- 27) <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html> cit. 2. 10. 2010
- 28) <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/> cit 2. 4. 2011

Seznam příloh:

- příloha č. 1 Organizace zabývající se šikanou.
- příloha č. 2 Preventivní programy zaměřené na boj se šikanou.
- příloha č. 3 Přehled vybraných platných předpisů pro oblast prevence sociálně sociálně patologických jevů.
- příloha č. 4 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních.
- příloha č. 5 Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept.

Příloha č. 1

Ostatní organizace zabývající se šikanou

Problematice šikany a násilí se věnují také různé neziskové organizace a občanské sdružení. Mezi nejznámější patří:

Občanské sdružení Společenství proti šikaně - dobrovolné humanitární sdružení, v němž pracují odborníci se zaměřením na problematiku šikanování. Cílem sdružení je pomoc obětem šikany a prevence tohoto závažného celospolečenského problému.

Sdružení Linka bezpečí – toto sdružení bylo založeno za účelem pomoci dětem a mladým lidem v jejich obtížných životních situacích, při jejich každodenních starostech a problémech. Jejím posláním je poskytovat těmto lidem telefonickou krizovou pomoc a poradenství. Linka bezpečí je v provozu 24 hodin denně po celý rok a je dostupná z celé České republiky zdarma.

Bílý kruh bezpečí – sdružení, jehož posláním je poskytovat bezprostřední, bezplatnou, odbornou a diskrétní pomoc obětem a svědkům trestných činů, včetně morální a emocionální podpory.

Amnesty International – dobrovolné sdružení, které usiluje o dodržování lidských práv po celém světě.

Nadace O2 – nestátní nezisková organizace, jejíž prioritou je snaha o systémové řešení problematiky šikany na českých školách.

Příloha č. 2

Preventivní programy

Projekt CHIPS

Projekt ChildLine in partnership with schools vznikl na půdě britské ChildLine v r. 1998. V současné době je do něj ve Velké Británii zapojeno již téměř 800 škol. ChildLine je nestátní neziskovou organizací provozující mimo jiné telefonickou linku krizové intervence pro děti, která byla předlohou při zakládání české Linky bezpečí. ChildLine poskytla Sdružení Linka bezpečí know how k programu CHIPS, potřebné materiály a vyškolila mezinárodní tým projektu.

O čem je CHIPS ?

Zaměřuje se na pomoc při řešení výskytu sociálně-patologických jevů na školách.

Zavádí do škol program vrstevnické podpory.

Školí budoucí dětské podporovatele a jejich dospělé supervizory.

Pomáhá mladým lidem více se podílet na věcech, které ovlivňují jejich životy.

Umožňuje dětem stát se z diváků a přihlížejících aktivním prvkem.

Podporuje zdravé a bezpečné prostředí ve školách.

Program vrstevnické podpory

Co je vrstevnická podpora ?

Vychází z přirozené lidské vlastnosti a schopnosti pomáhat jeden druhému.

Zahrnuje lidi podobného věku, sociálních rolí či zázemí.

Funguje uvnitř formálních struktur (škola, mládežnické kluby).

Pomáhá dětem prostřednictvím jejich kamarádů vyrovnat se s náročnými situacemi, postavit se proti šikaně a negativnímu ovzduší ve škole.

Zachovává bezpečné hranice důvěrnosti.

Pomáhá nejen těm, kteří o podporu požádají, ale i podporovatelům v jejich osobním růstu, v získání cenných životních schopností a dovedností.

Cíle programu

Podpořit děti v myšlence participovat na jejich školním životě tak, aby bylo vytvořeno bezpečné prostředí, jež jim umožní plně rozvíjet mezilidské a sociální dovednosti.

Pomoci mladým lidem nalézt cesty, jak podpořit jeden druhého i dospělé ve věcech, o nichž se domnívají, že jsou důležité.

Zapojit mladé lidi do zkoumání věcí a otázek, které je ovlivňují.

Umožnit mladé generaci budovat dovednosti a strategie k jejich ochraně a k zaujímání aktivního postoje ve věcech, jež se dotýkají jejich životů.

Nabídnout podporu školám v péči o děti a mládež.

Zvýšit počty mladých lidí, kteří vědí o Lince bezpečí.

Budovat efektivní spolupráci mezi státním, nestátním a privátním sektorem.

Přínos programu

Zajišťuje dětem snadno dostupný a přijatelný podpůrný systém.

Zlepšuje spolupráci a přátelské vztahy mezi žáky a učiteli.

Nabízí možnost vypořádat se s problémy dříve, než eskalují.

Pomáhá škole v prevenci a v boji se sociálně-patologickými jevy.

Podporuje starostlivé a chápající školní prostředí.

Umožňuje vrstevnickým podporovatelům získat neocenitelné interpersonální dovednosti a sebedůvěru.⁵⁷

Minimalizace šikany – jedná se o celostátní projekt, který byl realizován Nadací O2 a občanským sdružením AISIS, odborným garantem je náš přední odborník na šikanu, etoped a psychoterapeut, dr. Kolář Michal.

Hlavním cílem a posláním projektu je tedy ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a předat pedagogické veřejnosti ověřené nástroje a postupy pro práci se šikanou.

Projekt CHIPS – mezinárodní projekt vrstevnické podpory financovaný z prostředků EU byl v ČR realizován Sdružením Linka bezpečí za podpory MŠMT, vedoucím projektu je PhDr. Alena Plšková. Z ostatních států na něm participují Slovenská republika a Polsko. V letech 2006-2008 se projektu zúčastnilo v ČR pět škol s celkem asi 2000 žáky. Jeho hlavním cílem bylo pomoci při řešení výskytu sociálně-patologických jevů na škole, při rozvoji a zlepšení vrstevnických vztahů a celkového klimatu v prostředí školy.

Projekt byl založen na pomoci dětí mezi sebou. S řešením problémů, které trápí žáky (šikana, vztahy mezi žáky a pedagogy atd.), jim pomáhali vrstevníci – tzv. „pozorovatelé“. Ti byli vyškoleni k tomu, aby byli schopni zvládnout řešit problémy vlastními silami. Zároveň se také naučili rozlišovat, které problémy jsou schopni zvládnout sami a se kterými se již musí o pomoc obrátit na supervizora projektu nebo na

⁵⁷ <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/kategorie.asp?idk=334>

některou z institucí k tomu určenou. Projekt se setkal s kladným přijetím jak mezi žáky, tak i pedagogy a na většině škol se díky němu zlepšila celková atmosféra.

Pozitivním zjištěním je, že projekt nezanikl a od března 2010 opět pokračuje pod gescí MŠMT a Vzdělávacího institutu ochrany dětí. Projekt s názvem „Řešení vrstevnických vztahů“ má být ukončen v roce 2013 a během následujících tří let se ho zúčastní 31 škol s celkem asi 18 000 žáky.

Příloha č. 3

Přehled vybraných platných předpisů pro oblast prevence sociálně patologických jevů

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE a TĚLOVÝCHOVY

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými toxikomaniiemi a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

MINISTERSTVO FINANCÍ

Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI

Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

MINISTERSTVO VNITRA

Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů

MINISTERSTVO PRÁCE a SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb. , o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákoník práce č. 262/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, kterým se mění nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě, ve znění pozdějších předpisů

Příloha č. 4

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních

Hlava I Obecná ustanovení

Článek 1 Předmět úpravy

(1) Metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů (dále jen „žák“) ve školách a školských zařízeních v souladu se Strategií prevence rizikového chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy, Národní strategií protidrogové politiky, Strategií prevence kriminality – všechny strategie vždy na příslušná období, § 29 odst. 1 a § 30 odst. 3 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, § 18 písm. c) zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, Konceptí státní politiky pro oblast dětí a mládeže:

- e) vymezuje aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu,
- f) popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka,
- g) definuje Preventivní program (u subjektů, které žádají o dotaci, Minimální preventivní program – dále jen preventivní program),
- h) doporučuje postupy škol a školských zařízení (dále jen „školy“) při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže (viz příloha č. 1 – 14).

(2) Primární prevence rizikového chování u žáků v působnosti MŠMT se zaměřuje prioritně na předcházení rozvoje rizik, které směřují zejména k následujícím rizikovým projevům v chování žáků:

- a) agrese, šikana, kyberšikana, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- b) záškoláctví,
- c) závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling
- d) rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- e) spektrum poruch příjmu potravy,
- f) negativní působení sekt,
- g) sexuální rizikové chování.

(3) Aktivity škol jsou cíleně směřovány k prokazatelně efektivní specifické primární prevenci a eliminaci aktivit z oblasti neefektivní primární prevence. K rozpoznání a zajištění pomoci včasné intervence nebo krizové intervence zejména v případech:

traumatických zážitků- domácího násilí, šikanování, násilného chování, týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání, ohrožování mravní výchovy mládeže, experimentování s návykovými látkami (legální a nelegální návykové látky), rizikových stravovacích návyků vedoucích k poruchám příjmu potravy (mentální bulimie, mentální anorexie).

(4) Toto metodické doporučení je určeno pro právnické osoby vykonávající činnost škol a školských zařízení zřizovaných MŠMT. Doporučováno je k využití i ostatním školám zapsaným do školského rejstříku a poskytovatelům služeb souvisejících se vzděláváním a výchovou. Součástí Metodického doporučení je praktický návod pro školy „Co dělat když“, který obsahuje velice detailní a přitom praktické doporučení ředitelům škol a školním metodikům prevence, jak se zachovat při výskytu určitého rizikového chování ve školách.

Článek 2 Vymezení základních pojmů

(1) Základním principem primární prevence rizikového chování u žáků je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti. Jedná se o oblast zabývající se prevencí v oblastech uvedených v Čl. 1 odst. 2 s cílem zabránit výskytu rizikového chování v daných oblastech, nebo co nejvíce omezit škody působené jejich výskytem mezi žáky.

(2) Specifická primární prevence – aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Jedná se o:

- a) všeobecnou prevencí, která je zaměřena na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika,
- b) selektivní prevencí, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování,
- c) indikovanou prevencí, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky.

(3) Nespecifická primární prevence – veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání. Tento typ prevence je významný v kontextu aplikace různých efektivních a vyhodnotitelných specifických programů.

(4) Efektivní primární prevence – kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy v menších skupinách, vytváření dobrého klimatu ve třídě a skupině, především programy pomáhající odolávat žákům sociálnímu tlaku zaměřené na zkvalitnění komunikace, osvojování a rozvoj sociálně emočních dovedností a kompetencí, konstruktivní zvládání konfliktů a zátěžových situací, odmítání legálních a nelegálních návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí a sebehodnocení, posilování odvahy, stanovování realistických cílů, zvládání úzkosti a stresu apod.

Principy efektivní a vyhodnotitelné primární prevence jsou založeny na soustavnosti a dlouhodobosti, aktivitnosti, přiměřenosti, názornosti, uvědomělosti.

(5) Neúčinná primární prevence:

- a) zastrašování a triviální přístup: „prostě řekni ne“, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse, stigmatizování a znevažování osobních postojů žáka/studenta, přednášky, pouhé sledování filmu, besedy s bývalými uživateli (ex-usery) na základních školách, nezapojení žáků/studentů do aktivit a nerespektování jejich názorů, politiku nulové tolerance na škole a testování žáků jako náhražku za kontinuální primární prevenci.
- b) hromadné kulturní či sportovní aktivity nebo návštěva historických a kulturních památek by měly být pouze doplňkem, na který by měla vždy navazovat diskuse v malých skupinkách.

(6) Preventivní program – konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy. Preventivní program vychází z preventivní strategie školy, je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je vyhodnocován průběžně a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií primární prevence. Dané hodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy.⁵⁸

(7) Nové metodické doporučení reflektuje aktuální terminologii – rizikové chování. Pojem sociálně patologické jevy je pojmem sociologickým a postihuje fatální jevy ve společnosti (alkoholismus, krádeže, vraždy apod.), k nimž mimo jiné také musí směřovat opatření primární prevence. Nicméně ve školním prostředí pedagogové pracují s rizikovým chováním, vůči němuž zaujímají účinná primárně preventivní opatření s cílem minimalizace projevů i rizik takového chování a případně je diagnostikují a následně přijímají efektivní opatření.

Hlava II

Systém primární prevence rizikového chování

Článek 3

Systém organizace a řízení primární prevence rizikového chování u žáků

(1) MŠMT

- a) v návaznosti na schválené vládní dokumenty z oblasti primární prevence rizikového chování u žáků zpracovává příslušný koncepční materiál resortu na dané období - akční plán, metodicky podporuje a koordinuje problematiku primární prevence,
- b) vytváří podmínky pro realizaci resortního systému prevence na národní úrovni v oblasti metodické a legislativní,

⁵⁸ § 12 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

- c) každoročně vyčleňuje resortní finanční prostředky na specifickou primární prevenci rizikového chování, podílí se na certifikačním procesu a podporuje zejména kvalitní certifikované programy,
- d) vytváří internetový informační komunikační systém odborně garantovaný MŠMT,
- e) rozvíjí spolupráci v oblasti primární prevence na horizontální (meziresortní úrovni), má zřízen poradní orgán Výbor pro koordinaci primární prevence; na vertikální úrovni má zřízen Výbor krajských školských koordinátorů prevence, dále spolupracuje s nadresortními orgány zejména s Úřadem vlády Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky a Republikovým výborem pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra,
- f) dále spolupracuje s odbornou veřejností – nestátním neziskovým sektorem, pedagogickými fakultami, odbornými fakultami VŠ ČR (zejména Centrem adiktologie I.LF Psychiatrické kliniky UK Praha), pedagogicko-psychologickými poradnami,
- g) koordinuje resortní činnost a spolupracuje s přímo řízenými organizacemi, jakými jsou Výzkumný ústav pedagogický, Institut pedagogicko-psychologického poradenství, Národní institut pro další vzdělávání a Národní institut dětí a mládeže, v oblasti primární prevence a efektivně využívá jejich odborného potenciálu v oblasti metodické, vzdělávací, výzkumné, v oblasti kontrolní využívá odborný potenciál České školní inspekce,
- h) metodicky podporuje krajské školské koordinátory prevence a rozvíjí spolupráci v krajích.

(5) Ředitel školy a školského zařízení

Vytváří podmínky pro předcházení rozvoje rizikového chování zejména

- j) zabezpečením poskytování poradenských služeb ve škole se zaměřením na primární prevenci rizikového chování,
- k) koordinací tvorby, kontrolou realizace a pravidelným vyhodnocováním Preventivního programu a začleněním Školního preventivního programu do osnov a učebních plánů školního vzdělávacího programu školy⁵⁹,
- l) zapracováním do školního řádu a vnitřního řádu řešením aktuálních problémů souvisejících s výskytem rizikového chování ve škole⁶⁰,
- m) jmenováním školního metodika prevence, pedagogického pracovníka, který má pro výkon této činnosti odborné předpoklady, kvalifikaci, případně mu zajistí podmínky ke studiu k nezbytnému výkonu specializovaných činností v oblasti prevence rizikového chování⁶¹,
- n) pro systematické další vzdělávání školního metodika v oblasti specifické primární prevence⁶² a pro činnost školního metodika s žáky a zákonnými zástupci nezletilých žáků ve škole,

⁵⁹ § 18 písm. c) zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, § 5 odst. 3 a § 29 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

⁶⁰ § 7 odst. 2 písm. b) vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁶¹ § 7 odst. 1 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, § 9 odst. 1 písm. c) a odst. 2 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

⁶² § 24 odst. 3 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

- o) podporou týmové spolupráce školního metodika, výchovného poradce, školního psychologa/školního speciálního pedagoga, třídních učitelů a dalších pedagogických pracovníků školy při přípravě, realizaci a vyhodnocování Preventivního programu⁶³,
- p) spoluprací s metodikem prevence v PPP a s krajským školským koordinátorem prevence,
- q) podporou aktivit příslušného obecního úřadu zaměřených na rozvoj zdravého životního stylu
- r) monitorováním a vyhodnocováním realizace Preventivního programu a realizace dalších opatření, ve školním řádu a vnitřním řádu musí být popsána kontrolní a sankční opatření v oblasti rizikového chování ve škole.

(6) Školní metodik prevence

Standardní činnosti školního metodika prevence jsou vymezeny příslušným právním předpisem.⁶⁴

(7) Třídní učitel (ve vztahu k primární prevenci):

- e) spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů⁶⁵, podílí se na realizaci Preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,
- f) motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy,
- g) zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy,
- h) získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštěnostech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.

Článek 4

Začlenění primární prevence rizikového chování u žáků do školních vzdělávacích programů

(1) Do školního vzdělávacího programu vydaného ředitelem školy⁶⁶ je začleněna problematika prevence rizikového chování u dětí, v případě, není-li vydán rámcový vzdělávací program⁶⁷, je tato problematika začleněna do osnov tak, aby se prevence rizikového chování u žáků stala přirozenou součástí školních osnov a výuky jednotlivých předmětů a nebyla pojímána jako nadstandardní aktivita škol.

⁶³ § 7 odst. 1 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁶⁴ příloha č. 3/II vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁶⁵ příloha č. 3/II vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních – poradenské činnosti odst. 2.

⁶⁶ § 5 odst. 3 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

⁶⁷ § 5 odst. 2 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

(2) Každý pedagogický pracovník dbá, aby uplatňovaná prevence rizikového chování u žáků podle odstavce 1 byla prováděna komplexně, tj. ve všech oblastech školního prostředí a života, jichž se prevence rizikového chování u žáků dotýká:

- a) Psychosociální dovednosti (soběstačnost, autonomie, důstojnost, seberealizace, spokojenost v rodinných, přátelských a dalších mezilidských vztazích, sociální a kulturní integrovanost, tvořivost, schopnost milovat, pracovat a žít v souladu s rozmanitou kulturou a světem).
- b) Existence (pečuji o sebe, o svůj zevnějšek, volím mezi zdravým a nezdravým způsobem života, jsem nezávislý a mám představu o své budoucnosti, věřím v budoucnost, vnímám, že život má smysl).
- c) Sounáležitost (vnímám se jako součást životního prostředí a Země, cítím se bezpečně ve škole, ve městě, jsem oceňován a ostatní si mě váží, mám kamarády a vážím si jich, umím se o sebe postarat a přijímat zdravotní/sociální pomoc a služby).
- d) Adaptabilita (dávám pozor na sebe a svůj zevnějšek, jsem žák, účastním se sportovních a rekreačních aktivit, setkávám se s lidmi a trávím s nimi volný čas, plánuji si volbu profese nebo zaměstnání, řeším s odvahou své problémy, mám právní povědomí).

(3) Preventivní program

- a) je preventivním programem školy a školského zařízení,
- b) je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu, popř. upravovaného přílohou,
- c) vychází z omezených časových, personálních a finančních investic se zaměřením na nejvyšší efektivitu,
- d) jasně definuje dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé cíle,
- e) je naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována,
- f) se přizpůsobuje kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí, respektuje specifika ve školním prostředí,
- g) oddaluje nebo snižuje výskyt rizikového chování
- h) zvyšuje schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí,
- i) má dlouhotrvající vliv na změnu chování,
- j) pojmenovává problémy z oblasti rizikového chování dle čl. 1, odst. 1 a případné další rizikové projevy chování ,
- k) pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin (minoritám, cizincům, dětem a žákům zdravotně či sociálně znevýhodněným) při ochraně jejich lidských práv,
- l) podporuje zdravý životní styl a usiluje o předávání vyvážených informací a dovedností,
- m) pokud se na realizaci podílí vnější subjekt (mimo samotnou školu), pak (je-li pro danou oblast zavedeno) doporučujeme volbu takového subjektu, který má pro danou činnost certifikaci.

Hlava III

Závěrečná ustanovení

Článek 7

Zrušovací ustanovení

Zrušuje se Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j.: 20 006/2007-51.

Článek 8

Účinnost

Metodické doporučení nabývá účinnosti dnem 1.11.2010.

Ing. Ladislav Němec
náměstek ministra

Příloha č. 5

CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA

Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept

Příloha č. 6

Šikana

<p>Typ rizikového chování</p>	<p><i>šikanování – (z fr. chicane = týrán)</i> způsob chování umožňující většinou v bezprostřední komunikaci fyzickým a psychickým týráním druhých získat nad nimi pocit převahy, moci či určité výhody. Jde o jednání agresivní, často nezákonné, ale trpěné a mnohdy podporované určitou skupinou. Lze je charakterizovat jako chování asociální. Podhoubí šikany je v osobnostních rysech týrajícího i jeho oběti a v lhostejnosti okolí, v sociální atmosféře, v některých ideologiích <i>(Velký sociologický slovník, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1996 Praha)</i></p>
<p>Východiska</p>	<p>Oddíl 1.01 Přímé a nepřímé znaky šikanování Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády. • Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními. • Při přestávkách vyhledává blízkost učitelů. • Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený. • Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči. • Stává se uzavřeným. • Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje. • Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené. • Zašpiněný nebo poškozený oděv. • Stále postrádá nějaké své věci. • Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy. • Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy. • Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole. • Odřenyiny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit. <p>POZN: (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přizpůsobovací konflikty nejsou vzácností!)</p> <p>Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných příznaků šikanování:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi. • Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod. • Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem. • Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno pozorovat strach. • Ztráta chuti k jídlu. • Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně stíhá různé cesty, prosí dovoz či odvoz autem. • Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu). • Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!" • Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně. • Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálady. • Zmínky o možné sebevraždě. • Odmítá světit se s tím, co je trápí. • Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze. • Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům. • Dítě si stěžuje na neurčitě bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. • Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.). • Dítě se vyhýbá docházce do školy. • Dítě se zdržuje doma více než mělo ve zvyku. <p>Přímé znaky šikanování mohou být např.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. • Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem. • Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil. • Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem. • Skutečnost, že se jim podřizuje. • Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich. • Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí. • Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.
<p><i>U každého podezření o výskytu daného jevu musí být vždy informován ředitel školy/šk. zařízení.</i></p>	
<p>kdo řeší + s kým spolupracuje</p>	<p>školní metodik prevence s výchovným poradcem, školním psychologem, třídním učitelem, se školským poradenským zařízením, pediatrem</p>
<p>Legislativní rámec</p>	<p>V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost“. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou, nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, kdy se tak děje úmyslně.</p> <p>Dále musí být splněny tyto podmínky</p> <ul style="list-style-type: none"> • pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně • musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti • jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně <p>U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek za trestný čin považován. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona, a to jako:</p> <ul style="list-style-type: none"> • trestný čin omezování osobní svobody • trestný čin vydírání • trestný čin vzbuzení důvodné obavy • trestný čin loupeže • trestný čin ublížení na zdraví • trestný čin poškozování cizí věci • trestný čin znásilnění či pohlavního zneužívání <p>K tomu, aby byl pachatel postížen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství).</p> <p>K trestní odpovědnosti mladších 15 let nedochází, neznamená to však, že nemohou být postíženi jinak, případně mohou být postíženi rodiče.</p>

	<p>Nezletilý pachatel může být postižen nařízením ústavní výchovy, může nad ním být stanoven dohled</p> <p>Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů.</p> <p>Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany, a to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy.</p> <p>Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod.</p> <p>Převzato z: KOLÁŘ, Michal, Bolest šikanování, Praha, Portál, 2001, s. 213 – 218. Upraveno podle: www.poradenskecentrum.cz</p>
<p>Jak postupovat</p>	<p>Devět kroků při řešení počáteční šikany (s níž se ve své praxi setkáte nejpravděpodobněji)</p> <p>Schéma první pomoci:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a rozpoznání, zda nejde o neobvyklou formu šikanování <ul style="list-style-type: none"> • úkol naplnujeme především prostřednictvím rozhovoru s informátory a oběťmi • nesmí docházet k přímé konfrontaci pachatele a oběti 2. Rozhovor s informátory a oběťmi <ul style="list-style-type: none"> • po rozhovoru s informátorem následuje rozhovor s oběťmi (ne s podezřelými pachateli) • při rozhovoru s oběťmi je důležité, aby o tom nevěděli ostatní žáci (je potřeba ochránit ji před možnou pomstou agresorů) 3. Nalezení vhodných svědků <ul style="list-style-type: none"> • vytipovat členy skupiny, kteří budou pravdivě vypovídat (vybrat žáky, kteří s oběťmi sympatizují, kamarádi s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování) 4. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky <ul style="list-style-type: none"> • rozhovory zorganizovat tak, aby o nich druzí nevěděli • vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků • vážnou chybou je společné vyšetřování svědků a agresorů. Za zásadní chybu považují konfrontaci obětí a agresorů 5. Ochrana oběti 6. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi <ul style="list-style-type: none"> • je to poslední krok ve vyšetřování • dokud nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl vést tento rozhovor • cílem je agresory okamžitě zastavit a ochránit oběti, ale i je samé před následky jejich činů 7. Výchovná komise <ul style="list-style-type: none"> • v rámci společného setkání pedagogů a žáka-agresora i jeho rodičů se rozhoduje o výchovných opatřeních 8. Rozhovor s rodiči oběti <ul style="list-style-type: none"> • rodiče je třeba informovat o zjištěných a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních 9. Práce s celou třídou <p>Nejčastější chyby:</p> <ul style="list-style-type: none"> • učitelé nepracují s faktem zásadní odlišnosti řešení u počátečních a u pokročilých šikan • při vyšetřování se nebere zřetel na trauma, stud a mlčenlivost znásilněné oběti • berou se vážně falešní svědci, kterým poručil „šéf“ agresorů • bezprostředně se konfrontuje výpověď týraného žáka s výpověďmi jeho mučitelů • pedagog vyšetřuje šikanu přímo ve třídě • ředitel si pozve najednou údajné oběti, údajné agresory a jejich rodiče, některé pedagogy a vyšetřuje to z jedné vody načisto • po vyšetření šikany se naráz pozvou všichni - rodiče agresorů, oběti i s jejich ratolestmi

	<ul style="list-style-type: none"> • nezřídka se oběť nechá odejít ze školy, případně je převedena do vedlejší třídy, přičemž šikanování se dále prohlubuje a zdokonaluje <p>Postup vyšetřující osoby, má-li podezření na šikanu</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ třídní, školní metodik prevence sociálně patologických jevů, případně psycholog). Ta na základě shromážděných informací posoudí, zda se jedná o šikanu a jaký je stupeň její závažnosti /stupně 1-3 počáteční šikana, 4-5 šikana v pokročilém stádiu/, navrhne další postup vůči obětem i agresorům i třídě jako celku. Potrestání agresorů je individuální, závisí na věku, intenzitě šikany a na tom, zda se jedná o první případ či recidivu. ☐ Individuálně pozvat rodiče agresorů. Seznámit je se situací, sdělit jim navrhovaná opatření, (zdůraznit možnost nápravy) a požádat je o spolupráci. Pokud odmítají, zvážit oznámení na Policii ČR. ☐ Individuálně pozvat rodiče obětí šikany. Seznámit je se situací, domluvit se na opatřeních (terapie, osobnostní výcvik...) ☐ Rozebrat situace ve třídě (vynechat citlivé detaily), vysvětlit nebezpečí a důsledky šikany, oznámit potrestání viníků. Třídu i nadále pozorně sledovat. <p>Brutální šikana</p> <p>Případy brutální šikany nejsou na našich školách tak řídkým jevem, jak by se mohlo zdát. Nevyhýbají se žádnému typu školy, nejsou ani výsadou "past'áků" nebo "učňáků". Při provalení skupinového násilí se většinou projeví naprostá bezmocnost školy, která je kromě jiného dána také mimořádnými nároky na diagnostiku a léčbu téhle zvláštní podoby šikany, pracovně nazvané školní lynčování (o nezaviněné nepřipravenosti učitelů jsme se v této souvislosti již mnohokrát zmiňovali).</p> <p>V případě brutální šikany se doporučuje postupovat následujícím způsobem</p> <p>1. Zvládnout šok a postarat se o oběť</p> <p>Pedagog musí zvládnout svůj vlastní šok, zastavit násilí a postarat se o oběť, poskytnout jí nejnütnější pomoc a ochranu. Žák, který se stal obětí, je totiž v zoufalé situaci, bojí se o život, je třeba zraněný. Lásky, soucit a odvaha mohou být tou nejdůležitější součástí pomoci. Jako příklad lze uvést učitelku, která se se slovy Co ti to udělali? vrhla neohroženě mezi agresory, vzala oběť do náručí. Násilí se zastavilo. Oběť byla v bezpečí. Někdy je ale nebezpečné snažit se zastavit agresi sám, mohla by se obrátit proti pedagogovi. Těžko se může pustit slabá učitelka například mezi kluky - sportovce, kteří jsou plni nezvládnuté agrese. Musí zavolat někoho, kdo by jí pomohl.</p> <p>2. Přivolat pomoc</p> <p>Učitel by měl zalarmovat všechny své kolegy, ale neměl by nechat třídu bez dozoru. Vyslat pro ostatní učitele třeba žáka, který nebyl do šikanování zapojený. Situace je natolik závažná, že je třeba přerušit vyučování, i když dítě není na první pohled zraněné, není možné říct "sedni si, Pepíčku, do lavice, teď musíme dobrat látku. Popovídáme si pak".</p> <p>3. Zabránit domluvě</p> <p>Učitelé by měli zabránit tomu, aby se třída mezi sebou domluvila, zamezit křivé skupinové výpovědi. Někdo by měl s žáky zůstat a hlídat je. Také je možné rozdělit je do skupin. Ale i ty musejí zůstat pod dozorem.</p> <p>4. Poskytnout oběti pomoc a bezpečí</p> <p>Někdy dochází k tomu, že postižený žák je vážně zraněný, v tom případě je třeba zavolat záchranku a informovat rodiče. Pokud zraněný není, i tak je třeba ho chránit, pomáhat mu překonat prožitá trauma, uklidnit ho a utěšit, snažit se mu dodat pocit bezpečí.</p> <p>5. Přivolat policii</p> <p>Škola je povinna nahlásit celou věc policii, ale měla by jednat nezávisle na ní. (Policie se může opozdit a přijet až některý další den.) To znamená, začít rychle, ten samý den vlastní vyšetřování (v duchu zásad strategie a taktiky, o kterých jsme se v našem cyklu již podrobně zmiňovali). Nejlépe je vyslechnout po jednom všechny účastníky a jejich výpovědi pak dát postupně dohromady. Ideální je, když policie při svém vyšetřování vychází z materiálů a zjištění školy. Není to ale bohužel obvyklá praxe. Podle zkušeností je vhodné obrátit se přímo na kriminální policii, kde jsou zřízeny funkce specialistů pro mládež. Pro výchovnou pomoc je však zásah policie málo významný, to už je úkolem školy.</p>
v jakém případě	Pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné

vyrozumět ČR/OSPOD	Polici v trestním řízení, pokud má podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). V případě, že rodiče odmítají spolupracovat se školou a odmítají se zúčastňovat výchovných komisí, je škola opět oprávněna vyrozumět OSPOD.
by mělo být cílem řešení	Učitelé, pedagogičtí pracovníci, vychovatelé, atd. by měli vědět, že v současné době žádné prostředí, kde se zdržuje více dětí delší dobu pohromadě, není vůči šikaně imunní. V těchto kolektivech je třeba zvýšeně věnovat pozornost různým příznakům skrytého násilí, jak fyzického tak psychického, které by šikanu mohly signalizovat, důsledně se věnovat prevenci, vytvořit kolektiv se zásadou, že silný chrání slabšího, kolektiv, kde vládne duch práva a spravedlnosti, důvěra k autoritě a vzájemná solidarita.
Doporučené odkazy	Nejllepší je ta pomoc, která je nejbližší a může být nejrychlejší. Zkuste se obrátit na pedagogicko-psychologickou poradnu, středisko výchovné péče, nebo jakéhokoli psychologa v místě bydliště. V případě, že máte pocit, že Vám nikdo nepomáhá, oslovte školské odbory orgánů místní samosprávy nebo českou školní inspekci. <p>Kontakty: Poradna webu Minimalizace šikany</p> <p>Domácí webové stránky s tematikou šikany:</p> <p>Společenství proti šikaně , www.sikana.org Internet poradna, www.internetporadna.cz Sdružení Linka bezpečí (116 111) , www.linkabezpeci.cz Amnesty International ČR, www.amnesty.cz</p> <p>Zahraniční webové stránky s tematikou šikany:</p> <p>Evropská observatoř pro násilí ve školách : www.obsviolence.com/english/members/ www.bullying.co.uk www.bullying.org/public/frameset.cfm www.schoolsecurity.org/trends/bullying.html www.nldontheweb.org/Banks_1.htm</p>

